

XIII.

Nõnda saavutas Ramilda endise võimaluse söögi- toas lobisemiseks. Ainult saksa keele õpetamisest Indrekule ei tulnud suurt midagi välja. Üldse oli see aine, mida kõik pidasid hirmus tähtsaks ja mille eest ükski õieti ei hoolitsenud. Klassiski oli ta usaldatud vana ning küüraka sakslase hoolde, keda juba esimesel päeval ristiti perpendiklikks, mille eestlased seletasid tilgutiks, sest härra Schulz kandis pikka musta kuube ja selle saba tegi erilise kõnnaku tõttu selja taga tilgutilisi liigutusi. Hiljem langesid need mõlemad nimed unustusse ja nende asemele astus Koopula, mis jäi püsima lõpuni.

Selle nime põhjustas asjaolu, et härra Schulz algas oma saksa keele õpetust klassis koopula seletamise ja eritlemisega. Ta otsis raamatust venekeelse lause, tõlkis selle saksa keelde ja laskis siis õpilase selle mustale tahvlile kirjutada, nii et kogu klass näeks, kuis on venekeelne lause saksa keeles. Ja kui siis küllalt oli nähtud, hakkas ta lausest otsima koopulaid, muidugi õpilaste kaasabiga. Tunni lõpul kirjutasid õpilased musta tahvli lause omale vihkudesse ja järgmises tunnis eritleti teda uuesti. Nõnda kestis see, tundide kaupa ja poistele tundus, nagu ei õpetatakski neile saksa keelest midagi muud kui aga koopulat. Härra Schulz ise oli nähtavasti veendunud, et kui keegi tunneb põhjalikult koopulat, siis ei tee kogu keele õppimine talle enam kuigi suurt raskust. Keel ongi, õigust öelda, käes, kui aga see pagana koopula selge. Nõnda siis jõudis ta mõne nädalaga sinnamaale, et õpilastel kadus saksa keele vastu vähimgi huvi, ja kui ta neilt midagi küsis, siis hakati talle huupi vastama „koopula“. Esiteks

tegi see vanamehele nagu naljagi, aga kui lõpuks kogu klass ainult „koopula, koopula“ laulis, kaotas ta kannatuse ja käsutas Indreku direktorit kohale paluma.

„Ära mine,“ keelasid teised eesti keeles, mida õpetaja sugugi ei mõistnud, sest ta oli hiljuti kustki Volga mailt Baltimaale tulnud. „Ära kuula sakslase käsku, las ta läheb ise.“

Ja Indrek ei läinudki, vaid ütles õpetajale:

„Teised ei lase mind minna.“

„Mina, õpetaja, käsin teid,“ ütles Schulz mõjuvalt.

„Klass on vastu,“ ütles Indrek ja jäi paigale.

„Siis lähen ma ise,“ ütles härra Schulz ähvardavalt ja lahkus klassist ning, kuna härra Maurus juhtus parajasti kodu olema, ilmus ta tema saatel varsti tagasi.

„Kus on see, kes ei tulnud härra Maurust kutsuma?“ küsis direktor.

„See siin,“ näitas õpetaja Indrekule.

„Paas, miks ei täitnud te härra Schulzi käsku?“ küsis direktor Indrekult, jäi tema ette seisma ja vahtis talle ainiti otsa. Ja kui Indrek kohe ei vastanud, pöördus direktor õpetaja poole küsimusega: „Teie käskisite seda pikka tulla?“

„Mina käskisin, aga tema ei läinud, ütles, et klass on vastu,“ seletas õpetaja.

„Teie häbemata inemine!“ karjus direktor eesti keeli Indreku nina all, nagu tahaks ta külge karata. „Teie suur ja pikk niisuke! Mis on teil selle väikse ja madala klassiga tegemist, kui kooliõpetaja käseb? Kooliõpetaja on siin härra Mauruse asemik ja tema sõna peavad kõik kuulma. Kas teie peate minu sõna kuulma?“

„Jah, pean,“ vastas Indrek.

„Miks te siis härra Schulzi sõna ei kuulanud, sest tema on minu asemik?“

„Ma ei teadnud, et...“ tahtis Indrek öelda.

„Mis?!“ karjus direktor. „Teie ei teadnud, et kooliõpetaja on minu asemik? Teie arvasite, et see väike Lible seal on minu asemik. Teie teete mulle oma pikuse ja rumalusega selle sakslase ees häbi. No mis ma pean talle ütleva?“ Ja pöördudes õpetaja poole ütles

ta sellele saksa keeli: „See pikk on nii lühikese aruga, et tema ei teadnud... Tema mõtles, et kui klass on vastu, siis peab tema klassi sõna kuulama, sest klassis on mitu, teie aga olete üksi. No mis ma teen temaga, kui ta on nii pikk ja lühikese aruga. Vaene on ta ka, raha tal ei ole. Teinekord saatke mõni lühem, see tuleb kohe, lühem tuleb, sest temal on ehk pikem aru. Ja siis see teine asi, kuidas see oli? Palun vene keeles, et kõik mõistaksid.“

„Vaadake, härra direktor,“ hakkas õpetaja, „mina olen neile katsunud selgeks teha, mis on koopula, sest koopula on mitte ainult saksa, vaid ka igas teises keeles väga tähtis asi, väga; näiteks: Der Mann ist klein, das Kind ist gross...“

„Kuidas nii?“ imestas direktor. „Kuidas see oli: Der Mann ist klein, das Kind ist gross?“

„Ma ütlen seda ainult näiteks, sellepärast ei tarvitse see sisuliselt tõi olla, härra direktor,“ seletas õpetaja vabandavalt.

„Ikka peab tõi olema, olgugi näiteks,“ ütles direktor. „Härra Mauruse koolis räägivad ka kooliõpetajad tõtt, mitte ainult härra Maurus ise ja tema õpilased.“

„Hea küll siis, härra direktor,“ oli õpetaja nõus. „Ütleme siis nõnda: Der Mann ist gross, das Kind ist klein. Mõlemas lauses kordub sõna „ist“, mis seob teisi sõnu; sellepärast nimetataksegi teda koopulaks. Härra direktor ehk ütlevad, on minu seletus õige.“

„Väga õige,“ kinnitas härra Maurus.

„Ja selge?“ küsis õpetaja.

„Üsna selge,“ kiitis härra Maurus.

„Väga rõõmustav, härra direktor, et olete minuga ühel arvamusel,“ ütles õpetaja nüüd, „aga nemad siin mõtlevad nähtavasti, nagu õpetaksin mina neile midagi võimatut, midagi lausa rumalust. Nemad panevad kõik naeruks ja vastavad mulle kõigile küsimustele ainult koopula, nagu poleks ma neile midagi muud õpetanudki või nagu oleks see kogu saksa keele grammatika. Muidugi, ma ei vaidle vastu, et kui asja filosoofiliselt võtta, siis võib ainsast mõistest kogu süsteemi

tada, nagu terve ilmavaate arendada, samuti ka koopulast kogu grammatika dedutseerida, nagu mina seda oma tehtavas teoses vastuvaidlematult tõestan; kuid mina ei usu, et meie võiksime või saaksime seda tähtsat küsimust siinkohal nii põhjalikult käsitleda või et õpilastel jätkuks arusaamist koopula filosoofilisest tähendusest inimeskõnes üldse, vaid mina arvan, et nemad tahavad mind oma korduva vastusega naerda ja pilgata, seda arvan mina, härra direktor.“

„Mina ka,“ oli härra Maurus nõus, nagu valmis taks see talle pisut rõõmu. „Aga kes andsid teile selle vastuse? missugused?“

„Kõik.“

„Näiteks, kes? Nimetage mulle ühe lurjuse nimi, kõiki ei saa ju korraka küsida.“

„Silmapilk, härra direktor, ma vaatan raamatust järele, seal on mul märgitud. Raamatus on mul kõik märgitud. Näiteks Lible.“ Õpetaja rõhutas hääldades viimast silpi, nii et Liblest sai Liblee.

„Ah sina, väike Lible, oledki see peavõrukael siin klassis!“ hüüdis direktor. „Sellepärast oledki sa sinna tagumisse pinki pugunud. Aga nüüd tule siia, tule esimesse lauda, seisa siin selle pika kõrval, kui õpetaja sinult küsib.“

Lible asus direktori käsul Indreku kõrvale, kes istus esimeses laudade reas.

„Küsi nüüd sellelt väikeselt,“ käsutas direktor õpetajat.

Aga selle mõtted viibisid nähtavasti kuski mujal ja sellepärast ei pannud ta tähelegi, et esitas poisile küsimuse, millele see pidi tahes või tahtmata koopula vastama, kui ta ei tahtnud anda vale vastust. Ja vaevalt oli Lible huulilt see sõna langenud, kui juba direktor teda kahe käega kõrvade äärest sagis, kuna ta ise läbi hammaste karjus:

„Du kleiner Schinder!“

„Härra direktor, härra direktor!“ hädaldas õpetaja, „nüüd vastas ta õieti, mina ise küsisin võõriti.“

Alles nüüd taipas härra Maurus, mis ta teinud, ja

klassi poole pöördudes ütles ta sellele eesti keeli, kuna ta ise üle prillide vahtis:

„Nüüd te näete, kui loll see sakslane on. Nõnda on olnud ta seitsesada aastat.“

Ja vähe puudus, siis oleks ta oma parema käe harakil sõrmedega silmade ees vehelnud, et sellega tähendada: tal on arust puudus. Aga õigel ajal langes tal käsi tagasi, raputas ainult oma halli pead ja ütles:

„Ja minu väike hea poiss pidi selle sakslase pärast ilma asjata peksta saama! Aga meie oleme ikka sakslase pärast peksta saanud, ikka tema pärast. Häbi! Võtke sellest õpetust!“

Ja õpetaja poole pöördudes lisas ta saksa keeli:

„Nüüd võite jätkata, ma ütlesin neile kõik.“

Ütles ja läks. Aga härra Schulz ei esitanud õpilastele enam ainustki grammatilist küsimust, kartes vastuseks kuulda koopulat. Järgmisel päeval, kus tal koolis ei olnud ainustki tundi, andis härra Maurus Indrekule pärast lõunat kirja ja käskis selle viia härra Schulzile.

„Hoidke seda hoolega,“ ütles ta, „siin on raha sees. Andke kiri ära ja tulge kohe. Mitte rääkima jääda, mitte seda vana narri kuulata, sest tema armastab rääkida, kui keegi teda kuulab.“

Kirja aadress juhatas Indreku linnaserva, kus vooimehed ühes vankri ja hobusega kevadeti porri mõnikord kinni jäid. Kuski väikeses hoovipealses majas asus härra Schulz. Ukse ees väljas pakuvirnal istus keegi taaditudike märtsikuu päikese paistel. Indrek küsis temalt härra Schulzi, aga vanake ei vastanud, nagu viibiks ta nii sügavais mõtteis. Ukse avas Indrekule härra Schulz ise.

„Aa, see olete teie!“ hüüdis ta, nagu oleks tal Indreku tulekust üpris hea meel. „Olge head, olge head, astuge sisse, astuge sisse. Mul käib nii vähe külalisi, et...“

„Mul on teile ainult see kiri ära anda,“ ütles Indrek.

„Astuge nüüd sisse,“ mangus härra Schulz. „Sil-

mapilgukski! Või olen ma tõesti nii halb, et minu juurde ei või silmapilgukski sisse astuda?“

Indrek astus sisse ja ulatas kirja.

„Kellelt see on?“ küsis Schulz. „Härra Mauruselt? Mis võib härra Maurus minule kirjutada, ma olin temaga ju alles eile koos.“

Ta avas oma närviliste sõrmedega kirja ja luges.

„Teate, mis kiri see on?“ küsis härra Schulz Indrekult. „Härra Maurus ütleb mulle mu tunnid üles ja näete, siin on mu viimane tasu. Aga kas teate, härra... härra... vabandage, kuis on teie lugupeetud nimi? Nimedeks pole mul annet, pole olnud kogu eluaeg. Isegi pruut jättis mu maha, sest kolmekuise kihluse järele ei suutnud ma tema nime meeles pidada. Sa mõtled teiste peale, sellepärast ei jää sul minu nimi meelde, ütles ta. Sul on ainult see saksa keele grammatika, sellepärast, ainult koopula! Tema oli nimelt venelane ja mina õpetasin temale saksa keelt. Minu naine pidi ju saksa keelt mõistma või mis teie arvate? Tol korral elasin ma Samaaras, juba siis ei jäänud mul nimed meele ja ei jää tänapäevani. Sellepärast, kui lubate, tähendan, teie auväärt nime raamatusse, raamat ei unusta. Raamatul on parem mälu kui inimesel. Nii siis, härra Paas, kas teie teate, mis kiri see on, mis härra Maurus mulle teie käe läbi läkitab?“

„Te juba ütlesite,“ vastas Indrek.

„Ah ma juba ütlesin! Väga hea, väga hea, siis te teate. Aga kas te ka seda teate, mis see mulle tähendab, et härra Maurus oma tunnid üles ütleb? Ei, seda ei tea teie mitte, selleks olete alles liiga noor, härra... härra...“ Ta vaatas raamatusse ja ütles: „Härra Paas, teie olete selleks liiga noor. Need on peaaegu minu viimased tunnid, peaaegu, ütlen ma; mõistate? Aga te ehk nägite seda vanahärrat seal ukse ees päikese-paistel? See on minu isa ja tema on hoopis kurt, temaga ei maksa rääkida, tema ei kuule, ei tahagi kuulda — nii vana on ta. Tema ootab surma ja tahab, et mina ta kodumaale mataksin — Rheini äärde tahab ta, sest seal on meie kodu. Aga kuis viin ma ta Rheini äärde, kui härra Maurus ütleb mulle tunnid üles, kui kõik üt-

levad? Ja mis olen ma härra Maurusele teinud? Või mis olen ma teile, mu härrad, teinud, et teie mind nõnda kohtlete? Hea küll, ma olen ju ainult õpetaja, ainult koduõpetaja, aga saksa keelt mõistan ma. Ja ka minu isa mõistab, sest ka tema on koduõpetaja. Saksa keelt õpetama ta Venemaale sõitiski ja nüüd tahab ta kodumaale tagasi.“ Ta lõi silmad raamatusse ja jätkas siis: „Teie ehk ei tea, mis on kodumaa, sest teil ei ole õiget kodumaad. Teil ei ole Rheini, teil ei ole Frankfurti Maini ääres, mis oleks tõesti teie oma. Eks ole nõnda? Teie elate võõral maal, teie elate Saksa maal, mis asub Venemaal, niisugusel võõral maal elate teie. Teie räägite võõrast keeltki, sest teil enestel ei ole keelt, mida te võiksite rääkida. Meie mõlemad kahekesi räägime võõrast keelt, sest meil ei ole kahekesi oma keelt. Aga niipalju saate ometi saksa keelest aru, et mõista, mis tähendab die Heimat. Die Wahre Menschheit kann nur im Heimatland gedeihen!“ Ja nüüd jätkas ta juba kogu aeg saksa keeles: „Aga kus pole kodumaad, kus inimesed elavad võõral maal, seal puudub ka inimsus, tõsine ja õige inimsus. Sest mis ütleb Kant: talita nõnda, et su teguviis võiks olla elureeglik. Austa teises iseennast. Sest kes ei austa teist, see ei austa ka iseennast. Inimene, kel pole õiget keelt ega kodumaad, ei austa isennast; ei võigi austada, sest inimesel peab esmalt midagi olema, ainult siis hakkab ta iseend austama. Tõelise inimese esimene varandus on tema keel ja kodumaa. Mõistate mind või ei?“

„Mõistan,“ kinnitas Indrek.

„Siis räägin ma saksa keeles edasi, sest inimene peab ikka emakeelt rääkima, ikka emakeelt, pidage seda meeles. Armastage emakeelt, siis õpite armastama ka võõraid keeli; sest kuidas armastada võõrast keelt, kui ei armasta oma! Iseoma, iseennast peab armastama, kõik muu tuleb muidugi. Sest mis ütles Sokrates? „Tunne iseennast“. Aga kuidas kedagi tunda, kui teda ei armasta. Kuidas oleksin oma mõrsjat tundma õppinud, kui ma teda poleks armastanud? Nüüd tean ma: armastad sa naist, siis ära unusta tema nime kunagi. Uneski mitte! Ainult siis usub ta sinu armastust. Pidage seda mee-

les, noormees. Niisugune on naine ja seda õppisin ma armastusest. Ometi ei mäleta ma tema nime tänapäevani ja sellepärast kahtlen ma mõnikord, et kas ma ikka tõsiselt teda armastasin. Sest miks ei unusta ma Rheini ja Frankfurti? Või ei armasta ma neid? Peab ehk inimene ainult nende nimed meeles, keda ta ei armasta, ja unustab ehk nende omad, keda ta tõepoolest armastab? Mõistate, noormees, milline kuristik siin ammutab? Unustada ainuke, keda sa armastanud! Ainuke! Ning siis tuleb surm. Ja sa mäletad kõiki, kõiki, mitte aga seda, keda sa kord armastasid. Jah, surm tuleb tingimata, isa mul ootab teda juba väljas ukse ees päikesepaistel. Aga nüüd ütles härra Maurus mulle tundi üles. Miks ta seda tegi? mis te arvate? Õige põhjus? Ma ütlen teile, noormees: ma ei mäletanud teie nimesid, aga kui õpetaja ei mäleta õpilaste nimesid, siis ei armasta ta neid. See on õige põhjus. Härra Maurus märkas seda, teiegi märkasite. Sest mis õpetaja see on, kes ei armasta oma õpilast, kes ei armasta temas tulevast, arenevat inimest, kaasinimest, kaasvõitlejat igaviku rajal üliinimese suunas. Õige, õige! Mina, õpetaja, ei armastanud teid, ei õpetanud teile armastust, kuid võisite siis teie mind armastada! Ei, teie ei võinud. Seda mõistan alles nüüd. Nõnda kannatas inimsus, tõsine inimsus ja teie. Aga õpetaja peab ometi olema inimene, tõsine inimene. Õpilane maksab küll temale palka, aga õpetaja peab siiski jääma inimeseks. Mõistate? Õpetajas on inimest, koolidirektor riski on pisut. Härra Maurus ütles mulle küll tundi üles, aga ka temas on inimest, vististi on. Mis te arvate, kas härra Mauruses on pisut inimest? Mina arvan, et ikkagi on. Ja teate, miks ja mis ajast saadik ma seda arvan? Eilsest päevast saadik, sellest silmapilgust, kus ta teiega minu juuresolekul midagi omas keeles rääkis, mis teid muigama pani. Mina, õpetaja, teie inimsuse eeskujuga, ei muiganud, aga teie tegite seda. Ka need paar venelast ja üks lätlane jäid tõsiseks, ainult teie ühes direktoriga muigasite isekeskis. Ja siis mõtlesin ma: temas ehk on ometi pisut inimest, kel on oma keel ja kodumaa, pisutki kodumaad, kuigi ta asub

võoral maal. Ja teate, kui teil oleks pisut kodumaa, mida armastate, — aga pidage meeles, ärge unustage selle nime, keda armastate, kunagi ärge unustage — jah, kui teil oleks kodumaa, mida armastate, siis õpiksite armastama ka Venemaad. Saksamaadki võiksite siis pisut armastada, Saksamaad ja saksa rahvast, sakslast, mind. Õige, mindki võiksite siis pisut armastada ja austada, sest ka mina olen sakslane. Mina pole küll mõisnik, sest minu isa oli õpetaja, aga kui teie mind õpiksite armastama, siis võiksite ehk pisut armastada mõisnikkugi. Mõistate? Isegi oma mõisnikku võiksite pisut armastada ja austada, kui teil oleks oma keel ja kodumaa. Aga teil ei ole, ei ole, teie elate võoral maal ja räägite võõrast keelt, kuis võite siis mindki austada ja armastada. Mina arvan, teie ei või iseendiki õieti austada ja armastada, see on minu arvamus. Inimsus! Tõsine inimsus! Mis teeb inimene inimsusega, kui tal midagi ei ole, kui tal pole õieti keelt ega kodumaadki! Sellepärast, armas noormees, ärge unustage selle nime, keda armastate. Mina unustasin kord, aga enam ei unusta, Rheini ja Frankfurti ei unusta. Oleksin ma rikkam, oleksin ma pisut nooremgi ja mu isa ei ootaks väljas päikesepaistel surma, siis kutsuksin ma teid kaasa, kutsuksin teid Rheini äärde, kutsuksin ja näitaksin teile, mis on õige kodumaa. Alles Volga ääres mõistsin õieti, mis tähendab, kui inimesel on kodumaa. Pange tähele: alles Volga ääres! Seal mõistsin! Ja kui teie saaksite Rheini äärde, siis mõistaksite ka teie, tingimata mõistaksite, armas noormees, uskuge mind vanameest. Ja ainult kodumaal võrsub tõsine inimsus, ainult kodumaal...“

Juba ammu oli Indrek toolilt tõusnud ja ukse poole taganenud, kuni ulatus tagasikätt ust avama. Selg ees, astus ta pimedasse ja kitsasse kotta, kuhu härra Schulz talle rääkides järele tuli. Viimased sõnad hüüdis ta temale välisukselt kevadisse päikesesse, mille paistel istus ikka veel taaditudike surma oodates.

Kodu küsis temalt härra Maurus:

„Kas ta ütles midagi?“

„Ei, võttis ainult ukse vahelt kirja vastu,“ vastas Indrek.

„Sel vanal narril tuleb ka veel aru pähe,“ arvas härra Maurus siis, millele Indrekul midagi polnud juurde lisada. Aga üksi jäänud, kordas ta ebateadlikult endamisi: „Ära unusta kunagi selle nime, keda armastad,“ millele järgnes natukese aja pärast: „Aga keda ma siis armastan? Armastan ma kedagi?“ Ei, ta ei armastanud kedagi, mitte kedagi. Talle näis, et ta ei armasta õieti oma isa ja ema, õdesid-vendigi. Armastas ta ehk Vargamäge? Praegu tundus talle, nagu ei armastaks ta sedagi, nii et maksaks tema nime meeles pidada. Kõik paistis äkki kaugena ja ükskõiksena. Aga ometi kandis ta kõigi nende nimesid meeles, nagu armastaks ta neid kõiki.

„Sakslase loba,“ lausus ta endamisi ja lisas juurde: „Koopula, koopula!“ Samal ajal pistis ta käe tasku ja leidis sealt kaks tassikõrva, võttis nad välja ning vaatles neid peos. Kaks uut tassikõrva! Õieti oleks pidanud neid olema kolm, aga ühe, selle viimase, viskas ta ära. See ei meeldinud talle. Pealegi, milleks kolm, kui kahest aitab. Ja kahest aitab tingimata. Aitab!

„Kumb on minu, kumb tema murtud?“ küsis ta endalt.

Aga vastust ei teadnud ta täna ega teadnud kunagi. Kaks nimetut kõrva, tassikõrva! „Ära unusta kunagi selle nime, keda armastad!“ kordas ta jällegi. Aga kui ta on nimetu nagu need tassikõrvad? Kui neid on mitu ja kui nad on kõik ühesarnased, nagu need siin? Kui on mitu nime, kui on lõpmata hulk nimesid? Kui on Ramilda, Rimalda, Marilda, Miralda?... Jah, kui on lõpmatu hulk, kas siis on võimalik kõiki meeles pidada, kui armastad? Ei, siis ei ole võimalik. Armasta kuis tahad, ikkagi ei ole võimalik. Lõpmatu hulk on sama hea, nagu polekski midagi, nagu oleks nimetu. Ridalma, Radilma, Diralma, Darilma, Ramaldi Maraldi!... Kui iga uus nimi looks nagu uue nimekandja, et sa ei teagi, mis on tähtsam, nimi või asi ise — asi või see, mis sa temast arvad, usud, tunned... Asi ongi see, mis sa temast tunned.

Raldami, Dalrami, Radlami, Darlami... Ja Vargamäe! On selles nimes midagi, mida maksaks meeles pidada, armastada? Tähendab ta midagi armastuseväärilist? Madilra, Dimalra, Midalra, Damilra... Indrek hakkas tassikõrvu ühisesse paberisse mässima, aga nad klõbisid tasakesi, nagu esiti taskus. „Tassikõrvu ei tohi ühe paberi sisse panna, mitte kunagi,“ lausus ta endamisi, „neid peab eraldi mässima.“ Ta otsis paberit, aga kõik oli hirmus paks, nii et ta ütles: „Tassikõrvu ei tohi kunagi paksu paberisse mässida. Miks mitte?“ küsis ta siis, sest ta taipas äkki, kui mõttetu sõnu ta räägib. Veel kord vaatles ta tassikõrvu peol ja äkki viirastus talle tundmus, et nad on alasti. Alasti nagu võiksid olla kaks inimest kõrvuti, teineteise läheduses, otse ligistikku. Ja tal hakkas häbi, häbi nagu alasti tassikõrvade ees, ning ruttu mässis ta nad esiti eraldi ja pärast kokku ühisesse paberisse. „See on seks korra,“ lausus ta siis, „pärast ostan teile parema, pehmemä, siidpehme. Tassikõrvad peavad olema siidpaberis, kui nad on kahekesi.“ Damirla, Madirla, Dimarla, Midarla... Tõsine inimsus võrsub siidis, tõsine siid võrsub inimeses, inimesega. Kui poleks inimest, siis poleks siidi, ja kui poleks siidi, siis poleks... Lol-lus! Maldari, Dalmari, Raldami, amavi... Amatur! Amo, amas amat... Tõsine inimsus võrsub armastuses. Inimene on armastus. „On“ on koopula... Armastus on koopula, koopula on armastus. Armastus... s... s... s... Kõik inetud sõnad on s'ega. Armastus on inetu sõna. Ka Eesti on s'ega — Eesti on inetu sõna. Eesti keelt võib ainult magamistoas tarvitada. Deutsche sprache võib ka magamistoas tarvitada, sest seal on kaks s'e. „Magamistoas“ on inetu sõna, „sõna“ on inetu, igal pool s. Aga — kodumaa kaunike, kallike! Die wahre Liebe gedeiht in Heimatland, in Brautring. Mitte sõrmus! Sõrmus on inetu! Ich liebe, bin geliebt, verliebt. Midli-Madli, Kidli-Kadli...

Tassikõrvad peitis kasti põhja, sealt ei pidanud neid keegi leidma. Mitte keegi! Tema üksi teab, kus nad on kahekesi. Ainult siidpaber veel, ainult siid...

XIV.

Indreku sonimise katkestas uksekell. Kui see kõlises, pidi keegi välisuksest tulema või minema. Nagu oleks inimestel kell kaelas. Jah, siin pidi olema igaühel kell kaelas, kes tahtis pääseda majja või majast. Niisugune oli maksev kord. Aga see kord maksis ainult esiuuke kohta. Tagauksest minnes ei kõlisenud kellegi kell. Seal läksid lihtsalt, muud midagi, läksid ja pöördusid pahemat või paremat, nagu soovisid, aga pöörduma pidid, muidu ei saanud. Linnas on ikkagi nõnda, et kui tahad kuhugi saada, siis pead pöörduma, pead õigel ajal ja kohal pöörduma, sest muidu on sul tingimata midagi põiki ees. See pole see, mis maal. Seal on teisiti. Seal pole muud kui mine, astu toauksest välja ja hakka kohe minema, ikka otsekohe edasi, ehk olgu siis, et sa ise vabal soovil kuhugi pöördud. Tulevad sul vastu kraavid, neil on trummid peal või neist hüppad sa üle. Jõgedel on sillad või voogudel uued ja vanad tõkked, kõik aina selleks, et inimesed pääseksid otseteed edasi. Põldudel on peenrad kui nõõrid ja läbi pääseb kartuli- ja rukkivagudestki. Rabaski on laugaste vahel seljandikud, kust inimesed teed leiavad, kui nad aga soovivad, ja mingi nad öösi või päeval, see on nende eneste asi. Ainult kui öösi, siis parem kuuvalgel, nõnda on parem. Aga mine katsu linnas mõnest majast üle või läbi pääseda, liiatigi öösi. Ehk kuigi pääsed, siis kuhu sa saad? Rāpasesse hoovi, mis haiseb, või mõne teise maja ette, millest peaks jällegi üle või läbi minema, kui tahad edasi saada. Nõnda tüdined varsti ja mõistad, et siin pole see, mis maal; siin pead aina ümber nurga, aina pahe-

mat või paremat, kui üldse tahad kuhugi. Iseasi, kui istud kodu; siis pole vaja pöörduda ei pahemat ega paremat, vaid istu lihtsalt otseteed edasi.

Nõnda on lugu inimestega, kes lahkuvad härra Mauruse majast tagaukse kaudu. Need aga, kes valivad esiukse, lähevad sealt alt suurest toast läbi, kus istub Indrek pika laua ääres või nokitseb midagi eesriide taga oma kasti juures nagu täna. Lähevad lihtsalt ja muud ei midagi. Aga mõni neist, olgu krahv, vürst, pan, von või lihtsalt meie hea sõber Tigapuu, teeb Indrekule mingisuguse salajase märgi ja siis tõuseb see püsti, läheb välisukse juurde kaasa, ning imelikul viisil ei kõlise üks siis mitte. Ja kui nüüd härra Maurus juhtub seda küsima või otsima, kes läks kellata, siis ei tea ükski temast midagi. Indrekki ei tea, sest niisugusel juhul on ta äkki pime ja kurt. Inimene on kadunud kui tina tuhka. Hoopis teine asi, kui ta läks kellaga! Siis näevad ja kuulevad kõik, kes ja millal läheb. Selline on vahe minemisel kellaga ja kellata.

Samuti on vahe ka tulemisel. Kui kõliseb kell, siis kuuleb sind pool maja ja sulle ruttab vastu enamasti Vargamäe Indrek, vahete-vahel aga ka mõni teine, küsides: kellega? mida? milleks? ja sul pole muud kui vasta. Aga kui üks on nõnda seatud, et pääsed sisse kõlinata, siis võid suures toas ajuti hulk aega seista või liikuda ja ümber vaadata, enne kui keegi tuleb sinult midagi küsima või sulle tooli pakkuma. Võid vaadata seda suurt kappi, kus otsas varemalt istusid kivinenud Goethe ja Schiller. Nüüd neid seal enam ei ole ja nende asemele pole ka midagi muud tulnud, nii et vaikne vaatleja ei saa kunagi nende olemasolust teateid ega tule mõttelegi, et niisuguse suure kapi otsas kõrgel võiks midagi kivinenud istuda. Enne oli selle poolest parem: nägid neid kahte seal kapi otsas või seda kolmandat rahuinglina lae all, küsisid ja saidki kõik teada — kes? mis? miks? ja milleks? Nõnda lahkusid siit esimese järgu asutisest palju suuremate

teadmistega ja laiema ilmavaatega. Muidugi, luike olid sa varemaltki näinud, aga mitte täistopitult ja nii sirge kaelaga, sest luigel pole kunagi sirge kael, kui sa vaatled teda nii lähedalt nagu siin lae all. Ühte võib uudishimulik kõlinata tulija siiski veel teha nagu ennegi: ta võib kergitada lilletatud eesriiet, sest see liigub ja lainetab niikuinii vähimalgi õhuvoolul, nagu hukutaks ta sind enda kergitamisele. Ja selle taga näed sa kahekordseid sänge ja ühes alumises sängis ehk vanahärra Voitinski, sest tema armastab lamada. Tõmbub oma pruunis kulunud ja võidunud palitus kerra nagu väike koer, kõgiseb pisut ja lebab vagu-sasti. Voodite taga kastil istub ehk keegi ja mässib ruttu midagi paberisse, aga ei saa kunagi õieti teada, mida või milleks?

Täna ei sündinud midagi selletaolist, sest uksekell kõlises korralikult kaks korda — trill, trill! ja Indrek sulges ruttu oma kastikaane, et võõrale vastu minna. Aga kui kijas algas jalgade puhastamine, siis tundis ta, et tulija polegi võõras, vaid vana tuttav, kelle ta ise täna kella nelja, viie vahel kutsunud ja nüüd unustanud. Aga isand Mäeberg ei unusta, kui teda on „tellitud“, nagu tema ütleb. Ei, tema peab meeles, sest tema tuleb pahatihti „tellimatagi“, miks siis mitte „tellitult“. Tuleb ja puhastab nõnda oma säärsaapaid nagu tänagi. Ka talupoegadel on umbes samasugused säärsaapad, aga nemad hoiavad neid härra Mauruse maja kijas puhastades, aga isand Mäeberg oma saapaid ei hoi, tema mitte, ja sellepärast on tema saabastel puhastades hoopis eriline kõla ja hää. Jah, isand Mäebergi saabastel on puhastamisel midagi hääletaolist ja sellest tunneb Indrek nad kõigi teiste saabaste hulgast. See ongi ehk ainuke lohutus isand Mäebergi tulekul, muidu oleks temaga veel häält, nii et nüüd. Sest kui tema saabastel poleks seda astuda ja sulle isand Mäeberg võiks ootamatult sisse astuda ja sulle oma ühe silmaga uurivalt otsa vahtida, siis ei teaks üldse, mis härra Mauruse majas sünniks. Aga nüüd oskab Indrek ette valmistuda, sest saapad hüüavad ju-

ba külmast kojast: „Meie tuleme!“ ja nõnda leiab ta ikka midagi mõistlikku, mis tulijale õelda.

Ühest on Indrek aru saanud: igal inimesel on oma saatus, oma elureeglid. Kui härra Maurus teda tema praegusesse ametisse õnnistades õpetas rahatahtjaille ütlemata, et teda, härra Maurust, pole kodu, sest temal on palju tegemist, hirmus palju, siis tundis Indrek peagi, et tema ei saa härra Mauruse elureeglite järele elada, eriti siis mitte, kui tal on tegemist isand Mäebergiga, kel on ainult üks silm, kuna harilikult on inimestel ikka kaks. Alles nüüd Indrek sai õieti aru, mis tähendus on sellel asjaolul. On inimesel kaks silma, siis võib talle päris vabalt valetada ja ikkagi otsa vaadata, sest on ju võimalik oma pilku liigutada — ikka ühest silmast teise, aina ühest teise ja samuti tagasi. Tuleb aga mõni ühesilmaline, nagu isand Mäeberg, tuleb ja seisab oma pakkjalgel, kõht ees, lott lõua all, laug ainukese silma peal ja lau peal kräsus kulm, seisab ja vahib sulle uurivalts otsa ning sul ei ole oma pilku kuhugi pöörata, sa ei või teda liigutada, sest siis kohe külvad sa tema hinge esimese kahtluse-sinepiivakese. Aga nõnda liikumatult inimesele tema ainukesse silma vahtida ja siis temale lausa valetada, seda Indrek ei saanud. Ta ei katsunudki seda teha, sest ta tundis, et ta hakkaks tingimata kogeleva ning punastuks, millega oleks kõik lõpetatud. Sellepärast valiski ta isand Mäebergiga asju ajades teise tee: ta ei valetanud otseteed, nagu nõudis maja kord, vaid ta hakkas asju rääkima, mida polnud kuski olemas. Nõnda võis ta väga hästi isand Mäebergi ainukesse halli silma vahtida ja oma ametikohuseid korralikult täita.

„Mis te küll täna minuga teete, härra Mäeberg, seda ei tea ma,“ rääkis Indrek ähkivale ja puhkivale külalisele tooli kohendades, et ometi midagi teha ja mitte ainult otsa vahtida. „Mul on lihtsalt piinlik ja häbi.“

„Jälle mitte midagi?“ küsis Mäeberg hingeldades.

„Veel hullem,“ vastas Indrek. „Lähemal ajal pole vist lootagi.“

„Mis jutt see siis nüüd on!“ hüüdis külaline. „Aga teie ju lubasite seekord nii kindlasti. Teie sõna peale ma kahenädalise vaheajagi pidasin, muidu oleks ma ammu enne tulnd. Kuulge, noormees, ega te viimaks ometi mulle samuti valetama hakka, nagu see lätlane, kes enne teid oli? See valetas küll nagu mõni venelane, just kui venelane. Ma ei ütle mitte: juut või tatarlane, vaid venelane, sest see on hullem kui juut või tatarlane. Neist sa tead juba ette, et nad valetavad, aga venelasest ei tea, arvad, et ristiinimesega tegemist, ja nõnda valetab ta sulle hullemini kui juut või tatarlane, palju hullemini. Nagu teiegi: mina usaldan teid, annan oma asja niiõelda teie kätte ja teie...“

„Teil on täiesti õigus,“ oli Indrek nõus, „mina end millegagi kaitsta ei saa, olen süüdi. Ainult ühte tahaksin, et te ka minust aru saaksite. Õige, teil on ju raske, ikka ja jälle peate tulema...“

„Teie eksite, noormees,“ ütles Mäeberg vahele, „sest minul pole sugugi raske, mitte sugugi. Ma teen väga häa meelega selle väikese jalutuskäigu. On ometi põhjus välja minna, muidu istud kodus, istud ja istud või lamad, tõused siis üles ja jällegi kuski akna all, sest tahad ju ometi teada, mis su inimesed, su majarahvad teevad. Aga tohter paneb südame peale käia ja kõndida, aina käia ja kõndida värskes õhus, nii et ma tulen hea meelega, ainult kui see ei ole mõne petliku asja pärast. Pettust ja valet mina ei armasta, seda pole ma terve eluaeg armastanud. Sest milleks peab petma ja valetama, kui oled õige ristiinimene ja oma keisri alam...“

„Õige, õige,“ kinnitas Indrek, „ja mul on väga piinlik, aga ometi pole ma teie usaldust kurjasti tarvitanud. Ma lihtsalt ei teadnud aimata, et see kõik nõnda läheb. Uskuge või ärge uskuge, aga neid oli sõna tõsiselt mõttes musttuhat.“

„Keda siis? Kellest te räägite?“ küsis Mäeberg.

„Kui te lubate, siis nimetan ma paari sõnaga, et näeksite, kuidas see kõik oli ja tuli.“

„Hea küll,“ oli isand Mäeberg nõus. „Niikuinii pean pisut hinge tagasi tõmbama.“

„Nagu te teate,“ algas Indrek, „on härra Maurus alati suures rahahädas. Käib ümber ja räägib aina rahast, räägib ja mõtleb. Mina aga teadsin, et ta neil päevil pidi suurema summa saama, kuulsin seda päris kogemata — mõned poisid pidid oma vanad võlad õien-dama. Noh, ja mina mõtlesin, et siis on teil paras aeg jaole tulla, olete muidugi juba küllalt käind.“

„Tõesõna,“ kiitis isand Mäeberg. „Eneste vahel oeldes: olen lihtsalt sea viisil saanud käia.“

„Noh, ja mina mõtlesin, et nüüd ometi kord pääsete sellest. Sest kuidagi oleksin ma ikkagi nõu leidnud ja teid härra Maurusega silm silma vastu kokku juhtinud. Raha tuligi, sest minu teated olid õiged, aga milles ma eksisin, oli aeg. Raha tuli nimelt hulga varem kui mina mõtlesin. Ja veel ühes teises asjas eksisin ma. Mina, rumal, mõtlesin, et raha tulekust tean ainult mina, mitte keegi muu, aga nagu pärast selgus, sellest teadsid paljud, väga paljud. Ja niipea kui siis rahalaev tuli, juba mineva nädala lõpul, siis sadas rahatahtjaid nagu vihma kokku — kooliõpetajad, poodnikud, lihunikud, rätsepad, kingsepad, pesupesijad, õmblejad, kõik tulid karjas. Ja et härra Maurus ei oska rahaga õieti ümber käia, siis hakkas ta kohe välja laduma. Ladus ja ladus, kuni sõrmed peaaegu põhjas ja härra Ollino talle ütles, et nõnda jääme ise nälga; siis enam ei ladund, siis pani väljamaksmise seisma. Aga siis tuli jõe äärest kalanaine, üks neist, kes seal hommikuti oma kolmekorstnalisi ropendusi karjuvad, tuli ja hakkas ka raha nõudma. Temal olnud puht-elukalad, võtnud võrguga otseteed lodjast, ja nüüd nõuab raha. Teine asi, kui härra Maurus oleks võtnud surnud kala, siis oleks võinud ta kannatada, nüüd mitte, sest milleks ta oma kaladelt peab hinge võtma, kui selle eest ei makseta. Elava hinge eest peab maksma, muidu ei või. Härra Maurus ise ja ka härra Ollino, mõlemad püüavad heaga seletada, et raha ei ole enam, raha on otsas, tulgu teine kord, aga kus venelane seda kuulab.

Pistab karjuma, lõugama! Ja kui härra Maurus käsib teda vaikida, sest see siin on ju tema maja, lõugab venelane veel hullemini ja hakkab vanduma, söimama, ähvardama, sajatama. Siis katkeb härra Ollino kannatus, ta võtab eidel käe alt kinni ja küüdib ta üle ukse tänavale. Aga nüüd läheb päris põrgu lahti: venelane jääb keset tänavat meie maja ette seisma, kõht õieli, jalad laiali, käed puusas ja karjub täiest kõrist. Ollino naerab, aga härra Maurusel hakkab hirm, sest karjub ju venelane, mitte eestlane ega sakslane, ja enne kui keegi saaks takistada, läheb ja avab ta välisukse, kutsub kalanaise uuesti sisse ja maksab ta kinni — viimase kopikani, olgu surnud või elava kala eest. Nõnda läks viimane raha vene kalanaise tasku. Ei jätkunudki õieti, sest härra Ollino laenas pisut juurde, et aga saaks karjuvast kalanaisest lahti. See oligi see peaasi, mida ma ei osanud ette aimata, sest kui ma seda oleksin osanud, siis poleks ma teid täna tõesti mitte kutsunud.“

„Tähendab, venelase pärast pühi suu puhtaks,“ lausus isand Mäeberg paljutähendavalt. „Aga millal ma siis nüüd tulen?“

„Ei julge enam midagi lubada, jään jälle valelikuks,“ vastas Indrek. „Kui te teaksite, kui raske on minu seisukorras olla!“

„Mõistan, mõistan, noormees,“ ütles isand Mäeberg kepile toetudes ja püsti tõustes. „Aga ühest on mul ometi hea meel: ma sain täna targemaks, kuni surmatunnini saab inimene ikka targemaks. Venelasest peab eeskujuga võtma, kui tahad oma raha kätte saada. Pista karjuma, hakka keset uulitsat lõugama, küllap siis sind kinni maksetakse, sest on häbi lasta inimest päisepäeva ajal oma maja ees karjuda. Saan härra Maurusest väga hästi aru, mul on ju omal maja. Sest vaadake, noormees, maja on mehel samuti nagu nainegi — naist mul küll ei ole, aga ma tean — tema pärast võib häbi tunda ja häbiga teeb inimene kõik, annab kas viimse kopika hinge tagant.“

„Seda muidugi,“ oli Indrek nõus, „aga kui praegu ka kümme kalanaist tema maja ees karjuksid, siis võiks

härä Maurus häbi pärast küll surra, mitte aga neid kinni maksta, sest tal lihtsalt ei ole.“

„Õige,“ kinnitas isand Mäeberg, „kui inimesel lihtsalt ei ole, siis ta muidugi ei maksa, karju niipalju kui tahad väljas maja ees. Näe „Lindaga“ oli: karju niipalju kui tahad, aga lõpuks polnd enam midagi võtta. Mina muidugi härä Mauruse maja ette karjuma ei tule, sest nagu ma juba ütlesin, mul on omal maja ja, kui kellegil on juba maja, siis oskab ta häbi tunda mitte ainult teise karjumisest oma maja, vaid ka iseenda karjumisest teise maja ees. Mina pole kalanaine ja milleks ma tulen iseend Mauruse maja ette häbistama! Nii hull pole asi tõesti veel mitte, olgu ainult suusoojaks nõnda rääkida. Mina pole venelane. Raha rahaks, aga suguvend ikkagi suguvennaks. Ja meie oleme härä Maurusega tõsised suguvennad. Meie oleme üheskoos rahvaasju ajand, olime üheskoos Kirjameeste seltsis. Seal me tuttavaks ja pärast sõbrakski saime. Ja mina olingi õieti see mees, kes selle kooli mõtte härä Maurusele pähe pistis. Just mina, nii et minus näete teie, noormees, härä Mauruse esimese järgu kooli vaimulist isa. See oli just ühel suure riiu koosolekul, teate ju, olete kuulnud, Hurt ja tuisulased. Ja seal ma siis ütlesingi Maurusele — istusime parajasti kõrvuti — et ega sest Kirjameeste seltsist ikka enam head nahka ei saa, aga teie olete noor koolitud mees, asutage suur kool, kust võib kirjamehi välja tulla. Selts seltsiks, aga kirjamehed võivad ka ilma seltsita olla, selts aga ilma kirjameesteta — seda olla ei saa, sest mis selts see on, kus pole sugugi kirjamehi. Ja mina ütlesin siis Maurusele — meie oleme ju umbes ühealised — ütlesin: meil on liig vähe õigeid kirjamehi Kirjameeste seltsis, sellepärast minnaksegi nii hirmus riidu. Kirjameeste selts, aga riidlevad siin papid ja poliidigamehed. Sellepärast on vaja kirjamehi, kes oleks õiged kirjamehed, et poleks enam riidlemas papid ja poliidigamehed. Aga kust tulevad kirjamehed? Kust mujalt kui koolist, ja mida suurem kool, seda suuremad kirjamehed sealt tulevad. Nõnda siis ütlesingi Maurusele:

asuta kool, asuta eesti kool, et saaks eesti kirjamehi. Tost pole ühti, ütlesin ma, kui nad pole just nii suured ja kuulsad nagu mõni venelane või sakslane, sest milleks peab eesti kirjamees kohe sama kuuluse olema, nagu venelane või sakslane! Aitab sellestki, kui ta on õige eesti kirjamees nagu Jannsen või Koidula, kes juba surnud, sest õiged eesti kirjamehed on kõik surnud. Aga mul pole ju raha, — vastas mulle Maurus tol korral Kirjameeste seltsis. Kirjameeste koolitamine nõuab palju raha, ütles ta. Mina patsutasin talle siis õlale, otse sealsamas, teiste ees, patsutasin ja ütlesin, et küllap seda ka veel ilmas leidub, küll juba raha leidub, kui aga oleks inimene ja isamaa-poeg, kes asutab õige kirjameeste kooli, et kaoksid need alalised Kirjameeste seltsi riidud. Nõnda siis võttiski vana Maurus — siis oli ta muidugi alles noor mees nagu minagi — võttis minu mõtte omaks ja minu rahaga pani ta oma kooli käima. Kõik need aastad olen mina oma raha järele oodand, sest lõpuks tahan ma ometi oma raha kätte saada. Igamees tahab lõpuks oma raha. Tema asutus on juba küllalt kaua seisnud, nii et viimaks ometi peab ta hakkama oma võlga tasuma. Sest iga asjaga on siin ilmas nõnda, iga eesti asjaga: tema kas läheb pankrotti, nagu „Linda“, ja siis ta oma võlgu ei maksa või ta jääb seisma nagu see maja, mis ma pärast „Linda“ pankrotti ostsin, ja siis ta tasub omad võlad, sest minu maja peal pole enam kopikatki võlga. Noh, Mauruse kool on seisma jäänud, nõnda peaks ta ka minu võla viimaks ometi maksma, eks ole nii?“

„Just nii,“ kinnitas Indrek.

„Aga muidugi,“ arutas isand Mäeberg edasi, „asja peab õieti ajama mitte nõnda, nagu Kirjameeste seltsis: igauks oma poliidigaga. Ma ütlesin küll siis: valime presidendi ja anname asja tema kätte, anname asja ühe mehe, nii-öelda peremehe kätte, siis pole meil enestel muud kui kuulame sõna. Ma tahaks näha, mis riid saab olla Kirjameeste seltsis, kui kõik kirjamehed peavad sõna kuulama. Samuti nagu minu majagagi. Mina ükski olen algusest saadik peremees ja nõnda kosub ja

edeneb kõik — võlad on makstud. „Lindas“ ei olnud peremeest ja võlad jäid maksmata, sest kes siis nii rumal on, et tema hakkab võlga maksuma, kui ta teab, et tema pole see õige peremees. Aga teie olete alles liig noor, et sellest kõigest õieti aru saada. Kui võtaksite vaevaks minu juure sisse astuda, ma seletaks teile neid eesti asju, sest seda läheb teil elus tarvis. Mina tunnen neid, olen ise neist osa võtnud ja rahvameestega kokku puutunud. Olin isegi rahvamees, olen seda veel praegugi pisut, ainult vanadus ja majamured, need. Aga tulge ometi minu poole, te ju teate, kus ma elan; tulge ükskõik millal: mina olen ikka kodus, istun või laman, kõnnin mööda tuba või vahin aknast välja. Tulete siis? Räägime pisut Eestist ja eesti asjust. Noori küll ei huvita eesti asjad, neil pole paleusi. Aga inimesel peavad paleused olema, nagu meil omal ajal oli. Tulge ja kuulake vanainimest, see on väga õpetlik. Noorele on õpetust tarvis, sest temal on alles elu ees, seda pidage meeles. Vaikne uulits nr. 3, paraaduks, trepist üles, pahemat kätt ja kõlistage. Tehke vanainimesele rõõmu, lahutage tema meelt.“

„Ma tulen tingimata,“ ütles Indrek, aga ise mõtles mitte minna. Ometi tegi ta, nagu ütles, mitte aga, nagu ta mõtles. Miks? Ta ei teadnud. Mõne päeva pärast pidi ta kuhugi mujale minema, aga leidis enda isand Mäebergi kahekordse kivimaja eest, nagu oleks see ta viimati oma sõnadega ära teinud. Pealegi ei jäänud see esimene külaskäik viimseks.

Enamasti oli isand Mäeberg ikka üksinda, aga paaril korral kohtas Indrek siin ka võõraid — ikka ainult mehi, soliidseid ja tüsedaid. Naisi isand Mäeberg enam ei armastanud, sest ta oli õppinud elule kainemalt vaatama. Millalgi olid tal olnud teised paleused, nagu ta ise ütles, ja sellest ajast saadik oli tal alal hoidunud nii mõnigi naise pilt, mida ta armastas näidata võidurõõmsa ja paljuütleva naeratusega. Nüüd hoiatas ta kõiki, eriti aga noorsugu, naiste eest, sest nendes on ilmakurjuse juur. Isegi „Linda“ ja Kirjameeste seltsi asjad püüdis ta toppida naiste käsikotti.

Tema ise hoidus praegu naistest, elas üksi oma muga-vas neljatoalises korteris, pidas omal ainult ümmarikku ja lõkendavat teenijat, sest ta armastas oma läheduses näha noorust, nagu ta tuttavaile kinnitas. Majas valitses kodune õhkkond, nii et, kes seda ei teadnud, võis kergesti valearvamusele sattuda ja mulje omandada, et isand Mäeberg elab oma täiskasvanud tütreaga või silmatorkavalt noore naisega. Eksiarvamuste kõrvaldamiseks ruttas isand Mäeberg oma Liisit võõrale kohe tutvustama.

„Minu majalukk,“ ütles ta naeratades, „nimi Liisi.“

Kui seda majalukku Indrekule tutvustati, tegi ta suuga mingisuguse liigutuse, mis tahtis olla kas naeratus või midagi muud, seda Indrek õieti ei mõistnud.

„Hellitatud teine mul,“ seletas Mäeberg Liisist teatud õrnusega, „sööb minu endaga ühes lauas. Pole parata, muidu hakkab vanainimesel igav. Hellitatud, aga muidu on korralik: kavaleerisid ei ole, pitspallidel ei käi, korsetti ei kannan — ma ei armasta seda. Niisuke tüdruk oleks head meest väärt. Naljatan ikka: mine mehele, annan hea kaasavara, aga ära mine enne minu surma. Mata enne mind maha, siis saad oma kaasavara kätte. Muidugi, mis tal mehelgi paremat, elab ka siin kui oma inimene. Mina olen tõsine rahvamees, sest pole ühti, et suure maja peremees. Ka majapere-mees võib rahvamees olla, kui tal aga on tõsine eesti meel. Mina olen pidand palju kannatama, et olen rahvamees, sest rahvamehed saavad ikka kannatada. Ärge pange pahaks, armas noormees, aga mina arvan, ka Kristus oli rahvamees, sellepärast saigi ta nii õnnetult otsa. Kristus oli juudi rahvamees. Rahvamehed saavad ikka enneaegu otsa. Meil samuti. Võtke või Jannsen, Veske, Kunder, Jakobson. Isegi rahvanaine Koidula ei surnd päris õieti ja õigel kohal, sest temal polnd ju õiget meest. On siis lätlane eesti rahvanaise õige mees? Eesti rahvanaise õige mees on eesti rahvamees, siis sureb ta õieti ja õigel ajal. Koidula õige mees elab alles ja Koidula oleks ka veel eland, kui ta oleks eland õige mehega. Teie muidugi ei tea, kes on see Koidula

õige mees — seda ei tea õieti keegi. Vana Maurus ehk aimab, sest meie olime suured sõbrad. Mina küll ei öelnd talle midagi, aga ma sain aru, et ta nagu aimas. Tema aimab nii mõndagi. See Koidula õige mees aga, keda ükski ei tunne, olen mina, mina Tõnis Mäeberg. Ja ma ütlen teile, armas noormees, et kui jumal oleks lasknud asjad nõnda minna, nagu Tõnis Mäeberg mõtles, siis oleks võind Koidula veel praegu elada ja eesti rahvale laulda. Ja takistuseks polnd õieti midagi, sest ka mina olin rahvamees ja aidamehe poeg ning sain oma aja kohta hea hariduse — olen väljaõppind õllepruuel ja esimese järgu viinapõletaja, päris viinameister kohe. Antagu või praegu mulle veel vabrikud kätte, ja Tõnis Mäeberg annab õlut ja viina vastu nagu molli. Aga Tõnis Mäeberg küll mõtles, kuid jumal juhtis ja nõnda suri Koidula õnnetut surma. Mina jätsin vabrikud ja hakkasin isamaa asju ajama, sest ka „Linda“ oleks võind sehvti teha, kui ta poleks pankrotti läind. Kirjameeste seltsiga oli muidugi iseasi, seal poind sehvti, sest mis sehvti sa kirjameestega ikka teed. Kirjamees pole õige rahvameeski. Sellepärast elaski Kreutzwald nii kaua, tema polnd rahvamees, vaid ainult kirjamees, ja sellepärast ma iseomagi tervise pärast nii kardan, et ei ela surmani, ei ela jumala surmani, vaid sured rahvamehe surma. Aga siis trööstin end ise sõnadega: Ära muretse, Tõnis Mäeberg! Sinu eluküünal võib kustuda, aga sinu elutöö jääb, sinu nimi ei sure isamaa ajaloost, sest sina oled jõudu mööda eesti elu edendand, oled puhund kaasa kolmes pasunakooris ja kõik need koorid on saand kas auhinnad, kiidukirjad või muidu kiitust, aina kiitust, nii et minu nimi jääb ka helikunsi ajalooramatusse. Mul on praegugi pasun alles, sest minul oli ikka oma pasun. Teiste pasunaid ma ei pruukind, sest neil polnd õiget häält sees. Aga pasunal peab õige hääl sees olema, kui ta on õige mehe pasun ja kui sa tahad, et teised su mängu kiidavad. Kui lubate, siis puhun oma tuubale korraks hääle sisse, siis te kuulete, misuke on see õige pasuna hääl. Ehk olete nii lahke, astute siia toolile, tõstate

kapiotsast need vanad seitungid kõrvale, küllap te siis näete, mis sealt alt välja tuleb. See on selleks, et hoida tolmu eest...“

Ja Indrek pidigi toolile astuma, tolmunud ajalehtede virna paigast liigutama ja selle kuulsa pasuna maha võtma, mis oli kolmele koorile toonud auhindu, kiitusekirju ja suusõnalist kiitust.

Isand Mäeberg pani pasuna huulile ja puhus. Mitte et ta just kohe oleks mänginud mõne loo või viisi, vaid tema lihtsalt puhus, tegi pasunale häält, et Indrek kuuleks, missugune on isand Mäebergi pasuna hääl. Liisi avas tasakesi kõrvaltoa ukse ja muigas Indrekule paljutähendavalt. Kass kargas sohvalt, kus ta oli kerratõmbunult maganud, põrandale ja sirutas ennast seal kõigest jõust. Siis tuli ta Indreku juurde ja hõõrus end, saba püsti, vastu jalga.

Isand Mäeberg puhus mitu „tretti“, puhus lõpuks pisut „Kungla rahvast“ ja lõpetas „Nüüd surnukeha matame’ga“. Ainult pisut puhus ta kumbagi, nii et oleks aga kuulda.

„See pole lihtne karjapasun,“ ütles ta siis hingeldades, „vaid õige mängupasun ja teda ükski ei puhutagi, vaid ikka hulgakesi, ikka summas koos, otsad vastastikku. Ja kui siis igamees pörutab oma joru, siis on see õige helikunsti pasunamäng, nii et on ilus. No mis te arvate sellest, noormees?“

„Ka ükski on väga ilus,“ lausus Indrek.

„Või veel!“ hüüdis peremees. „Tõnis Mäeberg puhub ja siis pole ilus! Ma oleks ehk tänapäevani puhund, aga tulid teised isamaa asjad, ei saand enam. Ning kui siis need hakkasid tagurpidi minema, nii et aina pankrott või surm, siis ostsin ma selle maja ja hakkasin rahvale mõistliku protsendiga raha laenama. Aga seda peab oskama, muidu olete sees,“ naeris Mäeberg sohval istet võttes. Ja kui Indrek oli pasuna jällegi kapi otsa paigale pannud ning „seitungid“ talle tolmu-katteks peale ladunud, nagu majaisand seda soovis, pidi ka tema veel istet võtma, kuna isand Mäeberg oma juttu jätkas:

„Ja ma ei tea tõesti mitte, mis on eesti rahvale tähtsam ja targem, kas pankrotti minna ja enneaegu surra või maja osta ja elusatele suguvendadele korterit anda. Mis teie arvate, mis on eesti rahvale kasulikum, kas see, et Tõnis Mäeberg ühes teiste rahvameestega oleks ära surnd või et ta ostis slla maja siin?“

„Mina ostaksin maja,“ arvas Indrek.

„Iseenesestki mõista, et maja, sest ega inime loll ole. Ka mina polnd loll. Käisin küll Kirjameeste selt-sis ja puhusin pasunat, aga loll ei olnd. Tegin, nagu Dr. Hurt: tema läks Peeterburisse ja hakkas seal vanavara korjama ning elab tänapäevani. Mina hakkasin majaperemeheks ja aitasin temal korjata — saatsin talle mõned epistlid. Minu nimi seisis siis mitu korda seitungis, suur pikk tänu all. Aga oma epistlite lõpu muutsin ma enamiste ära, sest need ei olnd õiged. Oli üks väga ilus jutt, aga lõppes sellega, et mees sööb ilusa tüdruku ära, sest ta armastas teda. No ütelve nüüd ise, on see mõni õige lõpp? Oleme meie eestlased inimesesööjad? Meie oleme ju ise inimesed, jumal tänatud, kuis siis meie võime inimest süüa? Kas hunt hunt murrab? Ei, vaid hunt murrab lambaid. Nõnda siis, panin ma selle ilusa tüdruku ilusasti tanu alla. tanule paelad taha ja altari ette — see on see õige inimesesöömine. See oli väga ilus jutt, kõik kiitsid, kellele ette lugesin, nii et kui Dr. Hurt oma vanavaraga kuulsaks saab, siis ei või ka Tõnis Mäebergi nimi vaka alla jääda. Sest ka mina olen kirjamees ja mul on midagi tüsedamat poolel, ainult kui surm aega annaks. Olen mõelnd, kui leiaks mõne noore, kelle kätte võiks selle asja anda, siis oleks süda rahul. Aga nüüdse aja noortel pole enam tõsist armastust ega arusaamist isamaaliste asjade vastu. Mina kirjutan nimelt iseoma ja kõigi teiste tähtsamate meeste elulugu, kellega ma olen kokku puutund ja isamaa asjust rääkind. Pealkiri oleks: „Tõnis Mäebergi töö ja tegemine“. Mina arvan, see läheb. Mis teie arvate? Teie kui noore arvamine on väga tähtjas, sest see raamat kuulub noortele.

mitte vanadele. Vanad on surnd või surevad varsti, nagu ma isegi. Kõlbab või ei kõlba?“

„Tingimata kõlbab,“ arvas Indrek.

„Ja miks ta ei peaks kõlbama,“ ütles isand Mäeberg. „See kõlab ju peaaegu nagu „Sündinud lood isamaa asjust“, „Kolm isamaa kõnet“ või „Maailm ja mõnda“... Eks kõla, mis?“

„Kõlab küll,“ kinnitas Indrek.

„Nii siis, ainuke mure, kust leian selle noore, kes armastaks isamaad ja annaks minu eluloo pärast minu surma välja, sest mina tahaks, et see oleks täielik. Aga kuis võib inimese elulugu täielik olla, kui seal sees ei ole täielikku surma? Surm on inimese elus väga tähtjas, peaaegu peaasi on surm inimese elus. Kui õieti sured, alles siis oled õieti eland. Mina kordan ikka: ütlev, kus ja kuis sa surid, siis ütlen sulle, kuis sa elasid ja kes sa oled. Eks ole õige? Nii et, noormees, peaasi on surm, alles pärast tuleb elu. Sellepärast austasidki meie targad esivanemad surnuid, austasid ja muretsevad nende eest, sest ega ju surnud iseeneste eest muretse — seda peavad ikka elavad tegema. Ka mina ei saa oma elulugu peale surma välja anda, nii et surm ka juba sees oleks, seda peab ikka keegi teine tegema. On mul õigus? Räägin ma tõtt?“

„Sula tõtt,“ ütles Indrek.

„Aga kes on see teine? See teine peab olema alles elus, sest üks surnu ei saa teise surnu elulugu välja anda.“

Sellest loogikast sai Indrek väga hästi aru ja mõnekordse külaskäiguga oli tal ka see selge, et just tema, Indrek Paas, on see valitu elavate seas, kes peab välja andma „Tõnis Mäebergi töö ja tegemise“ peale tema surma. Ent ka siin juhtis jumal asja teisiti kui Tõnis Mäeberg mõtles. Võimalik ka, et jumal lihtsalt ei suutnud asju nõnda juhtida kui Tõnis Mäeberg mõtles, sest siin tuli tegemist naisega, kes käis oma eriteed juba paradiisi aias.

Asi puutus nimelt Mäebergi majalukusse, tema Lii-

sisse, ja vana rahvamees seletas seda oma noorele eesti sõbrale nõnda:

„Siis on mul veel üks asi, mis tuleb enne surma korraldada, sest kui korralik inimene sureb, siis peab tal kõik korras olema. See pole küll just minu asi, aga see, kellesse ta puutub, puutub pisut ka minusse, nii et tema asi on ikkagi nagu minu asi. Tema oli nimelt vaga ja vaikne maatüdruk ja mina võtsin ta nii-öelda armu poolest ja isalikust tundmusest oma juure, et ta õpiks pisut elu tundma ja et temast saaks inimene, mis oleks juba õige ja täisnimene, nagu seda öeldakse. Nõnda siis olen mina temast tõsise inimese teind ja oma majaluku, kes teab, et kõik pole hõbe, mis haljas, ega kõik kuld, mis hiilgab. Aga mis peab temast peale minu surma saama? Tema ei või ometi iga matsiga leppida, ega? sest ta on pisut nagu koolitud juba, ainult et saksa keelt ei mõista, ehk olgu siis et mõne sõna, mis ta minult on kuulnud. Sest sel tüdrukul on ütlemata hea pea: kord kuuleb ja juba ongi käes, niisuke hea pea on tal. Pagana tüdruk oma peaga! Muidugi, see maja siin jääb temale, seda peate teadma, sest seda oskab tema kõige paremini peale minu surma pidada. Aga majast üksi oleks nagu nõrgale naisterahvale vähe, temale oleks tuge tarvis, mis oleks õige tugi. Ja nüüd mõtlesin ma nõnda: kui see noormees, kes annab välja „Tõnis Mäebergi töö ja tegemise“, jah, kui seesama noormees oleks pisut Tõnis Mäebergi pärija, mis puutub sellesse majasse. Mõistate? Aga tema peaks siis õige tugi olema, saate aru? Õige! Sõrmuste ja tanudega ja muude niisuguste asjadega. Sest pole ühti, et Liisi on ehk vanem kui see eesti noormees ja kallis suguvend, ei, sest pole ühti. Liisiga pole sest ühti, seda võin ma teile kinnitada, sest tema on niisuke. Pealegi kui mõelda, et maja ja kõik, mis tema olemise sees, ühes heade üürnikkudega. Selleks ei kõlbagi iga noormees, sest igauhega Liisi juba sehvti ei pea, tema on selleks liiga karske. See peab olema õige eesti noormees, kellele Tõnis Mäeberg jätab oma majaluku ühes majaga. Minu raha aga, minu sularaha ja paberid, sest

ka neid on mul, lähevad nii-öelda minu hinge ja vaimu ausambaks siia ilma, mõistate, nii et Tõnis Mäebergi nimi oleks igavene sularahaga, tema ihu ja keha aga, mis puhus pasunat, pruulis õlut, ajas viina ja tegi sehvti — muidugi hinge ja vaimu abiga ja jumala eesvõttel, sest ka Tõnis Mäebergil on oma jumal — jah, nimi sularahaga, keha sellega, mis sulaks võib teha, tähendab — maja ühes lukuga. No mis te ütlete selle kohta, kulla noormees? on see hästi mõeldud? mis?“

„Väga hästi!“ kinnitas Indrek. „Paremini ei saa,“ lisas ta juurde.

See oli Mäebergi kavatsuste ülim silmapilk. Aga kui keegi on saavutanud kõrgeima, siis võib teda tabada veel ainult langus, sest ilutsemiseks pole siin ilmas pikemat aega, niisugune on kõige sureliku osa.

Vaevalt oli Indrek oma kinnitava vastuse andnud, kui söögitoa uksele ilmus naerata Liisi ja teatas, et kohv on laual, ning otse siinsamas algaski selle laviini liikumine, mis pidi hävitama kõik.

Kõige pealt näis isand Mäebergile, et Liisi pöördus kohvilekutsumisega mitte niipalju tema enda kui külalise poole. Naeratus igatahes ei olnud määratud temale kui majahärrale, vaid külalisele, sest majahärrale polnud ta kunagi nõnda naeratanud. Liisi naeratas külalisele, nagu oleks see tema uus majahärra ja nagu oleks endine juba surnud ja tema elulugugi juba välja antud. Nõnda viirastus isand Mäebergile, kui naeratas Liisi, tema majalukk, seisis söögitoa ukse vahel, kust hoovas magusat ja isuärritavat kohvilõhna. Ja äkki näis isand Mäebergile, et see on juba ammugi nõnda, et see on selle külalise esimesest võõruskäigust nõnda, ainult tema, Tõnis Mäeberg ei pannud seda varemalt tähele, nagu oleks tema nägemine ühe silma tõttu tõepoolest pisut puudulik. Aga nüüd hakkas ta oma majalukku ja külalist selle eest kahekordse hooliga silmas pidama, nii et oleks, nagu vaataks ta aina kahe silmaga. Ja nõnda ei kestnud üle poole tunni, kui juba isand Mäeberg mõttes loobus kõigest, mis ta kavatsenud, ja kui ta tegi uue ja paratamatu otsuse:

see noormees ei astu enam kunagi üle tema ukسلäve, sest tema on selleks liiga pikk ja kõhn.

Liisigi oli tema pikkust ja kõhnust tähele pannud, nagu isand Mäebergil nüüd meelde tuli, ja oli pealegi veel küsinud, muidugi ainult suusoojaks, et kas niisugust oleks võimalik nõnda toita, et tal tuleks pisutki liha luiele ja et ta natukenegi hakkaks ümmarikuks minema. Õige, just sellest oli Liisi juba Indreku esimesel külaskäigul juttu teinud ja majahärra oli siis ettevaatamatult arvanud, et eks võiks õige korraks kat-suda. Jah, nõnda oli see olnud. Ning Liisi oligi kat-sunud. Ta oli isegi sinnamaale läinud, et hakkas Indrekule midagi suupärast tasku pistma, muidugi isand Mäebergi ja ka Indreku enda salaja, sest midagi ei armastanud Liisi rohkem kui saladusi. Veel tänagi oli ta seda teinud ja juurde lisanud paberilipaka pealkir-jaga: „redel kela viesd seidsmeni Sis on vanna saunas.“ Nende sõnade paberile panemine oli Liisi kavat-suste ülim saavutis ja see sündis alles siis, kui isand Mäeberg oli juba oma hävitava otsuse teinud, mitte ainult selle, vaid kõigi noormeeeste kohta ilmas, olgu nad pikad või lühikesed, kõhnad või paksud.

Oleks isand Mäeberg oma otsusest Indrekule siin-samas teatanud ja tema arvamust küsinud, nagu ta tegi seda muis asjus, siis oleks ta tingimata kinnitava vas-tuse saanud, eriti kui ta oleks Indreku arvamust küsi-nud peale seda, kus see oli tänaval laterna all lugenud Liisi salatähe. Sest niipea kui ta seda oli teinud, kiskus ta paberilipaka tuhandeks tükiks ja viskas need siia-samasse kõnniteele, kuna ta aga taskus leiduva paki-kese ilma pikemata küütis keset tänavat, kus sõidavad linna voorimehed ja kaugelt tulnud maamehed. Ise pistis ta kodu poole, nagu oleks tal tagaajajad kannul.

Koju jõudnud, Indreku esimeseks mureks oli jä-rele katsuda, kas tassikõrvad kasti põhjas alles, sest need olid tal Liisi salatähte lugedes äkki meelde tul-nud. Alles! Tassikõrvad olid alles! Mõlemad! Just sealsamas, kuhu Indrek nad viimati oma käega siid-mähises pannud. Ja siinsamas tundis ta, et nüüd võib

ta isand Mäebergile ükskõik mida ja kuupalju vale-tada, ilma et omal pilk lööks virvendama tema ainsasse silma vaadates.

Aga ilmaasjad on imelikumad kui Indrek oskas arvata. Nüüd, kus tal oleks olnud kerge valetada ja kus talle see oleks valmistanud peaaegu lõbu, nüüd pol-nud tal seda üldse enam vaja, sest isand Mäeberg ei näidanud kogu kevadel oma nägugi. Tuli küll see teine, aga sellega polnud raskusi, sest see ei uskunud üldse midagi, mis talle siin majas räägiti. Nõnda võis isegi lausa tõtt rääkida, ilma et kellelgi oleks sellest kahju karta.

„Seda ühesilmaga pole enam näha olnud,“ tähen-das kord härra Maurus. „Ei tea, kas õige haigeks jäänd või. Hoidku jumal surma eest, muidu tulevad pärijad kaela.“

„Nägin teist hiljuti uulitsal,“ seletas Indrek lohu-tuseks.

„Imelik,“ arvas direktor siis, „enne oli ikka tema sagedam, aga nüüd läheb teine temast ette.“

„Jah, see teine läheb temast ette,“ ütles Indrek ja oli üpris rõõmus, et võis direktoriga ühel arvamusel olla.

XV.

Nõnda tuli kevad. Aga Indrek ei pannud tähelegi, et oli tulemas kevad. Ainult kui sattus ühes teisega välja laheda tuule kätte päikesepaistele ja nägi eemal veerjaid välju, siis nagu tundis äkki, et on juba kevad.

„Nüüd hakkab jõgi varsti üle sookaskede paistma,“ mõtles ta kodust. „Jah, nüüd hakkab ta juba varsti väljamäele paistma, kui päike on nii soe, kui ta läheb aina soojemaks ja kui puhub niisugune tuul.“

Ja alles nagu esimest korda elus mõistis ta õieti, kuidas oli jõgi kevadeti paistnud Vargamäele läbi ja üle sookaskede juba siis, kui nad olid alles raagus, ja ka siis veel, kui lõkendas juba hele rohelisus. Kogu veekangas oli olnud üldine sära ja sätendus, verstade tagantki kustusid silmad seda vaadates. Nagu oleks päike ise maha tulnud ja kõndinud Vargamäe jõel, mis keerleb soode ja rabade, nurmede ja metsade keskel ja läheb ikka edasi, aina edasi kõigest läbi, kas või ilma otsani. Ainult merest ei pääse Vargamäe jõgi ka kevadel läbi, merest mitte, nii et kui meri ette juhtub, siis ta enam edasi ei lähe, siis mitte.

Jah, ainult kevadeti on taevast nii armuline, et saadab päikese kõndima Vargamäe jõele, nii et vargamäelased näeksid ja tunneksid, ka neid pole taevast päris vaeslasteks jätnud. Aga Indrek seda ei teadnud, alles nüüd hakkas ta sellest nagu aru saama. Teisedki, kes temaga kaasas, taipasid nagu midagi sellest, ja nõnda kõndisid nad mõni aeg nagu targad, kes leidnud minigisuguse uue mõtte.

Aga Indreku uus mõte kevadet märgates käis nõnda:

Tähendab, üks kooliaasta linnas saab juba mööda, ongi juba möödas, sest ega nüüd ikka enam midagi tule ega ole. Missuguste kavatsuste ja lootustega ta oli tulnud ja kuis oli kõik hoopis teisiti kujunenud! Ta oli tahtnud nagu midagi suurt, mis tundus ilusana, ja ometi oli aasta kadunud nagu tühja tuule tagajärgel. Suurest meeleolust ja ülevast eeltundmusest oli saanud väikeste igapäevaste asjade mõttetu rägastik ja peaaegu oli nagu üsna unustatud. Ta oli teisega kaasa janditanud või oli nende mõttetuist vallatust vähemalt head meeltki tundnud. Lugematu oli asjatult kulunud päevade ja tundide arv. Ja otse pentsik oli, et ainuke, millel tõsine tähendus, näis olevat ainult see, et ta pool aastat voolinud leiba ja ladunud laudadele taldrikuid, nuge-kahvleid ning kõrvuta tasse. Ja nüüd on tal kasti põhjas kaks tassikõrva. Kui keegi need sealt leiaks! Jah, kui keegi leiaks ja küsiks, mis asjad need on, milleks need on, miks siidpaberis.

Õnn, väga suur õnn, et Indrek Vargamäe kevadiselt jõelt, kus kõnnib päikene, sattus kasti põhja tassikõrvadele — nõnda oli ta ometi pisutki ette valmistatud hädale, mis teda tabas. Ja häda sai alguse sealt, kust teda aimatagi ei teadnud.

Ükskord pärast lõunat ilmus härra Maurus ühes Ollinoga alla suurde tuppa, käsutas poisid kokku ja ütles neile pühalikult:

„Asju on kaduma läinud. Härra Maurus teab umbes, kus, kuidas, millal. Aga et tema on õiglane ja armastab õigust, siis tehke kõik oma kastid lahti: härra Maurus tahab näha, mis seal on.“

Poisid vahtisid nõutult üksteisele otsa, aga Ollino kinnitas direktori käsku ja sundis tegevusele. Nõnda avanesid kõigi kastide kaaned, ka Indreku oma, kel oli esimeseks mõtteks: nad otsivad tassikõrvu, sest nad on kuidagi Ramilda ja tema tembust teateid saanud. Tõendust otsivad nad, mis muud. Ja kui Ollino asus tema

kasti kallale kõige enne, siis ei kahelnud Indrek oma oletuse tõepärasuses enam.

Muidugi, kes otsib, see leiab, ja mida otsid, seda leiad harilikult ikka. Nõnda leidis Ollino ka tassikõrvad, ja kui ta oli nad paberist lahti mässinud, ulatas ta nad härra Mauruse kätte, kes küsis:

„Mis need on?“

„Nähtavasti tassikõrvad,“ arvas Ollino ja vaatas muiates Indrekule otsa.

Ja et mõni aeg tagasi söögitoas oli tassikõrvadest niipalju juttu ja nalja olnud, siis muigasid ka poisid. Ainult Laane jäi tõsiseks, nagu ei puutuks asi temasse põrmugi.

„Mis need on?“ pöördus direktor Indreku poole.

„Härra Ollino ütles juba,“ vastas Indrek.

„Kust või milleks need on?“ päris direktor edasi, ja muie poiste nägudel aina laienes, eriti sellepärast, et Indrek ei andnud vastust. Vutt oli juba sedavõrt heas meeleolus, et püüdis oma kõrval seisva Siku väikest sõrme.

„Ah teie oletegi see tassikõrvade murdja!“ karjus direktor. „Teie pikk niisuke! Teie, kes te mul vana-härra Schulzi minema kihutasite! Teie...“

„Need ei ole teie tasside kõrvad,“ ütles Indrek nüüd.

„Kuidas? Mitte minu? Aga kelle siis? Kust te nad võtsite?“ küsis direktor.

„Seda ma ütlen ainult härra direktorile üksi,“ vastas Indrek.

„Härra Maurusel pole saladusi,“ ütles direktor. „Minu maja on kui klaaskuppel, igaüks võib sisse vaadata, kes aga tahab, sest siin valitsevad tõde ja õigus. Ütelge siinsammas või meie kõik peame arvama, et see pikk inemine valetab siin.“

„Ennem olen ma valelik, kui seda teiste ees ütlen,“ vastas Indrek ja ei öelnud ega öelnudki, mis või kust need tassikõrvad on. Ei aidanud midagi, härra Maurus pidi lõpuks ühes Indrekuga eestuppa minema ja ukse

sulgema, et viimaks ometi tõtt teada saada, mida ta üle kõige armastas.

„Need on õnnekõrvad, härra direktor,“ seletas Indrek eestoas tasakesi, et teised läbi ukse ei kuuleks. „Enne kui kodunt tulema hakkasin, tegin kahel tassil kõrvad küljest ära ja ema ütles mulle siis, et need on õnnekõrvad, mässis nad paberisse ja pani nad mul kasti põhja kaasa. Ema pärast ei tahtnudki ma teiste ees öelda, härra direktor.“

„Aga kui te valetate, siis saab härra Maurus valevarsti kätte, sest tema kirjutab emale, küsib järele,“ ütles direktor ähvardavalt, mis Indrekut põrmugi ei hirmutanud, sest ta tundis, et härra Maurus usub teda juba praegu.

„Milleks ma oma ema peale peaksin valetama,“ kaitses end Indrek.

„Noh, hea siis küll, kui need on teie ema õnnekõrvad,“ ütles direktor nüüd, „aga vaadake, et nad teile õnnetust ei too.“ Viimased sõnad kõlasid juba naljana. Ja härra Maurus pöördus ümber ning läks jällegi tuppa, kus ütles Ollinole:

„Andke Paasile ta asjad tagasi.“

Ollino vaatles parajasti tassikõrvu, nagu oleks neis midagi erilist või nagu oleks ka temal aimu nende tõsisest tähendusest. Ja kui Indrek hakkas neid uuesti paberisse mässima, lausus Ollino:

„Mõni talisman või?“

Sõna talisman meeldis poistele nõnda, et sellest silmapilgust peale kustus hoopis juba varemalt ununema löönud „Suur Loll“ ja Indrekut hakati hüüdma Talismaniks, ainult mitte ühe, vaid kahe l'ega.

„Noh, härra Tallisman,“ küsiti temalt, „mis teevad teie tassikõrvad? On neil ehk peenikest peret juure tulnd?“

Nõnda sai Indrek oma tassikõrvadega igamehe suhu. Mitte ainult Lible, see Piilu, nagu teised teda nimetasid, vaid ka teised, kes temast veel väiksemad, karjusid peene häälega: „Kuule, Tallisman, tule appi! Tallisman, ta kisub mul kõrvad peast ära!“

Kastidepuistamist jätkati endise hooga, Indrek talismanid ei rahuldanud nähtavasti ei härra Mauruse ega Ollinot. Aga midagi erakorralist ei tulnud enam nähtavale. Otsimine isegi sündis nagu rohkem viisi kui asja pärast. Huvi pakkus ainult Laane kast, sest siit leiti paar poolikut tinalusikat, mis samuti paberisse mässitud, nagu Indrek tassikõrvadki. See oli Indrekule piinlikumaid silmapilke, mis jätkusid Laane ülekuulamisel.

„Mis need on? Mis te neist korjate?“ küsis direktor.

„Ma ei korja,“ vastas poiss, „need on kodunt kasti jäänd.“

„Jällegi kodunt!“ hüüdis direktor ja kõigi pilgud pöördusid mitte Laanele, vaid Indrekule, sest kõik mõistsid, et ka tema oli direktorile midagi samasugust vastanud, nagu oleks ta Laanega enne kokku rääkinud. „Mis te kodus nende tinatükkidega tegite?“ päris direktor edasi.

„Tahtsin õnne valada,“ vastas Laane ja Indrek oleks hea meelega kas või põranda alla vajunud.

„Soo, või õnne,“ ütles härra Maurus, nagu oleks ka teda poisi vastus rabanud. „Kõik tahavad siinilmas õnne,“ lausus ta natukese aja pärast ja lisas Ollino poole pöördudes juurde: „Minge üles ja tooge sealt mõni vanem lusikas alla.“

Aga toodud lusikate võrdlus leitud tükkidega ei andnud tagajärgi ja nõnda siis jätkati otsimist. Vanade vihkude vahelt leiti lauanoatera, musta särgi seest murtud harudega kahvel.

„Kust need on? Milleks need?“ küsis direktor.

„Kogemata kodunt,“ vastas Laane ja liigutas millegi pärast oma pikki kõveraid ahvikäsi.

„Šinder!“ hüüdis direktor ja müksas Laanele rindu.

„Kuidas said need asjad sinu särji sisse? vasta!“

Aga poiss andis endise vastuse.

Nüüd pidi Indrek söögituppa minema ja sealt nuge-kahvleid tooma — leitudega võrdlemiseks, ning nüüd polnud enam kahtlust, need olid samased.

„Need on härra Mauruse noad ja kahvlid!“ karjus direktor. „Kust said tema noad, kahvlid sinu musta pesu sisse?“

Aga Laane ei vastanud või, kui vastas, siis ikka endiselt, et need asjad on kodunt.

Asuti poisi aseme kallale. Madratsi seest, mille riidel siin-seal augud, leiti mõned lusikad ja veel nuge ja kahvleid. Nende kohta polnud enam vähematki kahtlust, nad kuulusid siia majja.

„Mis need on?“ küsis direktor.

„Mina pole neid sinna pannud,“ vastas poiss.

„Härra Maurus küsib, mis need on, mitte aga, kes nad sinna pannud,“ ütles Ollino ja möötis oma valgete silmadega tammuvat poissi.

„Jah, mina küsin, mis need on, aga tema vastab, ma pole pannud,“ rääkis direktor. „Mis asjad need on?“ kordas ta ja pistis leitud esemed poisi nina alla. „Tunned neid?“

„Ei tunne,“ vastas poiss nipsakalt.

Kostis hele laks, sest härra Maurus kaotas kannatuse ja andis poisile mööda kõrvu. See seisis nüüd lonkis kätega, nagu polekski ta päris elav, vaid mõni hirmutis, mida liigutab ajuti tuul.

„Kas nüüd tunned?“ karjus direktor. „Kas tunned?“

Aga poiss ei tundnud. Sellepärast viskas direktor asjad kus seda ja teist ning hakkas teda kahe käega kõrvade äärest, peaaegu meelega tagant sagima, nagu loodaks ta nõnda tema tundmist tõsta.

„Otsige ta taskud läbi,“ käskis direktor viimaks hingeldades, sest karistus oli temasse endasse sügavalt mõjunud kui karistatusse, kes seisis endiselt, silmad maateral.

Taskuist ei leitud midagi peale õige tüseda taskuraamatu, kuhu igasugust kribu-krabu kirjutatud. Hulk haledaid ja armsaid laule, nagu neid tüdrukud-poisid külas armastavad. Siis kullimängud: eesik, seesik, sekel, makel... või: enter, tenter, verekom venter... Hulk selletaolisi. Katkendeid üldise pealkirjaga: Var-

gused. Siia oli kogutud teateid vargustest eesti, vene ja saksa lehtedest. Iga sõnum algkeeles ja, kui mõni sõna arusaamatu, siis kriips all ja kõrval eestikeelne seletus juures. Leidus andmeid varaste keelest, mille juurde punasega tähendatud: väga tähtjas. Kolm kriipsu all ja kolm hüüumärki taga. Mõni leht edasi katkend mingisugusest artiklist, mis käsitles vargust kui ühiskondlikku nähtust — vargust ja muid kuritöid. Selle lõpul seisis sõna: „mõttemõlgutus“, mis aga maha tõmmatud ja asemele kirjutatud: „Mõtted vargusest“. Selle pealkirja all oli lugeda: „Vargus on seltskonna tegevus, sest üksik inime ei saa varastada, muidu peab ta ise enese järelt varastama, mida inime ilmasti ei tee. Vanad roomlased ei tohtind varastada, aga kreeklased tohtisid, kui välja ei tulnd, nii et väljatulemine oli kõvasti keelatud. Strogo vospreštšeno! Venemaal ei tohi ka varastada, sest siin on keiser, nagu oli roomlastelgi oma keiser, kes ei luband varastada. Sellepärast on vargus hädaohtlik tegevus. Varas on julge, röövel ei ole nii julge kui varas, sest miks ta muidu tapab, aga tema kardab, et vargus tuleb välja ja sellepärast tapab ta. Varas ei karda väljatulemist ja sellepärast ta ei tapa. Jumal oli esimene varas, sest tema varastas Aadama küljeluu ja tegi sellest Eeva, nii et naene on vargusest saadud ja ise varas. Minu ema on ka varas, tema varastab isa järelt, aga isa ema järelt ei varasta, vaid mõisa metsast latta, teibaid ja ajavitsu, sest kuuse- ja kadakavitsad on paremad kui paju ja kase ning nemad ei mädane mitte nii ruttu. Mina olen ka kuuski ja kadakaid varastand, sest mina oskan ka varastada.

See vaimuvalang kippus härra Mauruselt aru röövima, nii et ta ikka ja jälle kargas käsitsi Laane kallale. Suure vaevaga suutis Ollino teda sedavõrt rahustada, et võis lugemist jätkata.

Elmise kirjatüki lõpus seisis sulgudes: Järg tuleb — aga seda ei leitud kustki. Selle asemel mõni leht edasi: Miiver saaver taaver? Minaaver taaver varaver. Sellele oli juurde lisatud: See on ära seletud

— mis sa tahad? mina tahan varastada. Kahel järgmisel leheküljel olid suured pealkirjad, esimesel: Nasi adpe taravasma, teisel: Nasi edol taravasnud. Mõlemad leheküljed olid samas keeles peaaegu täis kirjutatud. Kerge vaevaga saadi aru, et üks pidi tähendama: Sina pead varastama, kus all olid loetletud kõik varastatavad asjad ühes nende arvu äratähendamiseks; teine: Sina oled varastanud, millele juurde lisatud juba varastatud asjad ühes märkmetega, kas terve või kuhu peidetud. Nimekirjadest selgus, et pool ülesannet alles täitmata.

Kui raamat läbi loetud, hakati tema andmete põhjal asju nende peiduurgastest välja tooma. Sellejuures selgus, et raamatupidamine oli täiesti korralik ja täpne. See asjaolu tegi juba kõigile nalja, isegi härra Maurusele enesele. Sest mida paremat sa võid tahta, kui et loed raamatust: kahvel, nuga või lusikas niisugune ja niisugune, peidetud Siberisse selle ja selle laua vahele, — ning sa lähed, raamat käes, loed lauavahed ilusasti sellelt või teiselt tähendatud punktilt ära ja võtad asja välja, nagu oleksid sa tema ise alles eile või täna sinna pistnud.

Ainult ühest ei saadud aru, nimelt: miks oli varastatud asjade seas niipalju vanu ja vigaseid? Härra Maurus oli sellest küsimusest sedavõrt huvitatud, et jättis Laane veel üheks ööks oma katuse alla ainult selleks, et teda pinnida ja temalt kõik ta saladused välja muukida. Aga ta nägi asjatut vaeva, ja järgmisel päeval sõitis poiss ära, ilma et härra Maurus oleks saanud oma uudishimu rahuldada. Sest see, mis Laane lõpuks seletas, ei rahuldanud kedagi. Tema seletas nimelt:

„Tahtsin viia vigased asjad küla sepale, et kas oskab nad ära parandada; sest tema kiitleb alati, et tema on väga peenike sepp ja meister, mina aga ütlen temale, et ta neid nuge ja kahvleid parandada ei oska ning siis ma võin talle öelda, et mis peenike sepp ja meister sa siis oled, kui sa ei oska nuge ja kahvleid parandada.“

„Aga milleks siis need terved noad-kahvlid?“ küsiti.

„Aga kuis siis muidu õieti parandada saab, kui tervet asja ees ei ole,“ vastas poiss, nagu püütaks teda lolliks teha. „Tehku tervete järele, tehku nagu need, kui ta on peenike sepp ja meister.“

Selle seletuse juurde jäi Laane lõpuni ja nõnda aitaski Indrek tal kasti voorimehele viia, kui hakkas sõitma. Aga härra Maurus pidi omast taskust sõiduraha maksma, sest poisil omal polnud punast krossigi.

Väikese summa eest sai härra Maurus Laanest lahti, aga tema vari, vaim või vaimuvari kõndis hulk aega õppeasutise hoonetes ringi, kõige enam küll härra Mauruse enda suu läbi. Sest härra Maurus oli arvamusel, et Laane ei seletanud pühakirja õieti, ja sellepärast püüdis tema ise ta seletust parandada, et nõnda kasvandikkudesse kõlbliselt mõjuda.

„Vargad ei pea mitte jumala tegudest omale õigust otsima,“ ütles ta juba järgmisel hommikul palvetunnil, „sest jumalal on jumala teod, inimesel inimese. Kui jumal pani Aadama Eedenis magama ja võttis tema küljelu ning valmistas sellest naise, siis ei olnud see mitte vargus, vaid ainult võtmine. Sellepärast seisab ka pühas kirjas: mitte et jumal varastas, vaid jumal võttis. Sest Aadam ei olnud jumalale võõras, vaid oma ja kõik, mis Aadamal oli, oli jumala oma. Kui nüüd keegi võtab, mis on tema oma, kas ta siis varastab? Ei mitte! Kui isand võtab oma orjalt midagi, kuis ta siis varastab! Ori ise ja kõik tema asjad on ju isanda päralt. Aadam ja meie Aadamas oleme kõik jumala ja oma keisri orjad; sellepärast kui jumal või keiser meilt midagi võtab, kas või meie elu, siis ei varastad mitte. Aga kui üks surelik inemine võtab teise sureliku inemise järele, siis on see vargus; sest üks inemine pole teist inemist mitte mullast teind ega elavat õhku ninasse puhund, vaid inemine sigitab teise inemise patuhimuga, nii et patune inemine ei tohi mitte varastada, nagu see, kellele ma sõiduraha andsin ja minema saatsin, sest minu maja peab olema puhas ja aus. Nõnda siis ei ole naine mitte varastud asjast tehtud ja, kui ühel inemisel on naine, siis ei või seda temalt

mitte võtta, nagu oleks see varastud asi. Ja inemine ei pea naist mitte põlgama, et tema on varastud, sest kes naist põlgab, see põlgab ka meest, sest naine on mehe küljeluust. Aga kui keegi põlgab meest, siis põlgab ta jumalat, sest mehele puhus jumal oma elava hinge ninasse ning seda ei pea mitte põlgama. Aga vargate hing ei ole jumala hing, vaid nende hing on kuradist, sest tema on varguse isa. Tema oli see, kes Eedenis varastas Eeva käe läbi esimese õuna, nii et tema ongi see esimene varas. Aga kes on kord söönud varastud õuna, see...“

Kell hakkas ukse taga kõlisesema juba kolmat puhku ja nüüd ei vaikinud ta enne, kui härra Maurus oli lõpetanud. Nõnda lahendas Ollino selle „esimese varga“ probleemi. Aga ainult seks korraks, sest härra Maurus pöördus tema juurde veel kaua aega ikka uuesti tagasi, olgu hommiku-palvel või õhtusöögiaegsel kõlblusõpetusel. Viimast armastas ta erilisel, sest siin pidid tema knõet kuulama ka need õpetajad, kes sõid kasvandikkudega ühes lauas, kuna palvele kogunes ainult õpilaskond, ehk olgu siis, et mõni õpetaja puhta uudishimu tõttu vahel harva siia eksis. Õhtusöögil pidi isegi härra Koovi direktori kõnet kuulama, kuigi tema oli selle suurim vastane, sest tema ei saavat härra Mauruse kõnest põrmugi aru, nagu ta kinnitas. Ei aidanud midagi, et direktor rääkis oma arvates ükskord selgesti, Koovi ei saanud ikkagi aru. Tema oli üldse imelik inimene: tema kas ei saanud põrmugi aru, või ta mõistis liiga selgesti ja ühesugune häda oli mõlemat pidi.

Esimese vargajahi kõrval seisis alalise kõneainena igivana „komade palee“, nagu härra Koovi seda nimetas ja tema eeskujul ka teised. See kõneaine ei kadunud kunagi õhtueine kõlblus- ja kombeõpetusest ja alati tundus ta härra Mauruse suus värskena. See oligi aine, mida Koovi liiga selgesti mõistis, nii selgesti, et ta kord direktorile kõigi kasvandikkude kuuldes õhtueinel ütles:

„Härra Maurus, täna teie räägite juba nii selgesti,

et mul on tundmus, nagu istuksin ma komade palees, mitte aga ülal söögilauas.“

„Sest on vähe, et teie, härra Koovi, nõnda tunnete,“ vastas direktor siinsamas, „vaid minu poisid peaksid nõnda tundma, sest mitte kooliõpetajad, vaid nemad panevad komasid, ja nemad ei jäta seda enne, kui neil on sama tundmus, mis teilgi.“

Sellele ei vaielnud härra Koovigi vastu, nii õige oli see, ja sellepärast võis härra Maurus julgesti jätkata:

„Eks teie ei tea Jehoova käsku iisraeli rahvale, et igamees peab minema telgi taha ja peab võtma pulga ning sellega tegema augu maa sisse ja pärast mulla alla ajama, mis tal ajada on? Kas Jehoova ütles: näpuga? Ei, Jehoova ütles: pulgaga. Eesti mehel ei ole vaja, jumal tänatud, auku teha, sest auk on enne valmis, aga eesti mees ei tohi komasid panna näpuga, vaid pliiatsipulgaga või sulevarrega, nõnda on Jehoova käsk. Sest meie oleme jumala rahvas ja tema on annud meile paberit, hulga paberit. Aga kui keegi on nii vaene, et temal ei ole seda jumala paberit, siis tulgu ta härra Mauruse juure, tulgu või salaja, kui ta häbeneb oma vaesust, tulgu õelgu: härra Maurus, mina ja mu vanemad, meie kõik oleme nii vaesed, et ei jõua osta paberit, mis peab olema iisraeli mehe pulga asemel. Mis meie peame tegema? Ja härra Maurus annab temale siis paberit tänaseks ja homseks päevaks, selleks ja teiseks nädalaks. Nõnda teeb härra Maurus, sest tema tahab, et tema poisid oleks haritud inemised ja et tal poleks nende pärast häbi. Ning kui teie seas on mõni, kes ometi ütleb, et temal pole paberit ja ei tule mitte härra Mauruse juure, siis valetab see inemine härra Mauruse peale, nagu valetas see, kes ütles: jumal on varas. See sai oma palga ja see teine ei jää mitte ilma. Sellepärast hoidke, et te ei hakka paberit varastama komade pärast, sest see oleks, mis vanad roomlased ütlesid: summum jus, summa injuriae. See on kuradi väljaajamine Beeltsebubiga. Ja teil peaks häbi olema õppida Puškinit ning

Goethet, kui teie teate, et te ei pane komasid õigel kohal. Punastama peate teie lauldes

An allen Gipfeln ist Ruh',
An allen Wipfeln spürest du
Kaum einen Hauch,

kui teie teate, et teil pole paberit iisraeli mehe pulga asemel. Goethe ei leidnud oma Itaalia reisul teatavat paleed, aga komasid ei pannud ta mitte, nõnda et tema võib teile eeskujuks olla mitte ainult lauldes, vaid ka igapäises elus.“

Nõnda ja ka teisiti õpetas härra Maurus oma kasvandikke ja õpetajaid õhtulauas, aga ikkagi ei suutnud ta kõigile sisendada härra Koovi tundmust. Sellepärast pidi ta aina edasi õpetama ja kord-korralt aina selgemat ja vägevamat keelt rääkima.

XVI.

Ühel õhtul lõpetas härra Maurus oma õpetliku kõne nõnda ja seda juba eesti keeles:

„Vaadake, mis teie olete! härra Maurus peab teile komade paleest rääkima, aga Peeterburis on professor Köler suremas haige. Mõistate? Professor Köler! Meie viimane suurmees, eesti rahva õige sõber! Ja Dr. Hurt ka.“

Vähe istus lauas neid, kes professor Köleri nime olid kuulnudki; veel vähem neid, kes oleksid teadnud, mis tema teinud. Sellepärast ei pandud seda teadet mikski, ehk olgu siis, et mõnele hakkas kõrvu sõna professor, sest selle vastu tunti aukartust. Aga järgmisel hommikul tuletas direktor seda nime palvetunnil uuesti meelde ja nüüd tundsid juba mõned, et tema sõnades oleks nagu tundmus, kui ta pöördus ainult eestlaste poole nende keeles:

„Mis peab meist nõnda saama? mis peab eesti rahvast saama, kui kõik surevad, kes teda armastavad? Kas ta peab hukka minema? Ei, eesti rahvas ei pea mitte hukka minema, sest päike elab alles ja laulik ütleb:

Kaob kord eestlaste keelekõla,

Ära siis sinagi tõuse ja ela.

Aga kui elab päike, siis tahame ka meie elada. Kui ometi ükskord surevad need, kes eesti rahvast armastavad, siis peame meie ise nende asemele astuma, et koht ei jääks tühjaks. Meie ise peame hakkama eesti rahvast armastama, nagu armastasid need suured, kes juba surnud või kes veelgi surevad. Meie kõik peame armastama, igauks meist, olgu vana või noor, suur või väike. Jah, ka väiksed peavad armastama, nad pea-

vad armastama, nagu oleksid nad suured, sest armastus on see, milles ka väiksed võivad olla suured, kõige suuremad. Ja ütlege nüüd ise, kas on eesti rahval midagi karta, kui meie teda kõigest südamest armastame, kui rahvas ise ennast kõigest südamest armastab? Ei, niisugusel rahval ei ole midagi karta, tema peab elama, sest armastus on elu. Poisid, armastage siis eesti rahvast, armastage iseendid, nagu armastab end inglane ja sakslane. Armastage eesti rahvast, aga olge truud oma keisrile, sest tema käes on meie eluvõtmed ja surmaahelad.“

Kui saabus surmasõnum, teatas direktor, et tema on tellinud erilise mälestus-jumalateenistuse ja et sinna läheb igauks, kelles on eesti verd. Aga nähtavasti oli eestlaste seas vähe neid, kelles oli eesti verd, sest kirikusse oli ilmunud ainult käputäis inimesi, härra Maurusegi kasvandikest peaasjalikult need, kes elasid pensionis ja keda otseteed käsutati kirikusse. Ei olnud kerge pääseda sellest orjusest, sest poisid pandi koolimaja ees ritta, ikka kaks kõrvu, väiksemad ees, suuremad taga, ja härra Maurus ise asus reale juhiks, kuna Ollino pidi sabas käima, nagu valvuriks, et keegi ei saaks härra Mauruse selja taga putku pista. Nõnda mindi läbi linna, et kõik näeksid, kuis härra Maurus läheb oma kasvandikkudega professor Kölerit mälestama.

Ka Indrek pidi kaasa minema ja tema ametikohuseid pidi seni täitma keegi venelane.

„Las venelane valvab ka vahel meie maja, kui meil enestel on tähtsamat teha,“ ütles direktor Indrekule, ja raske oli mõista, mõtles ta seda tõsiselt või heitis ta pisut nalja.

Kirikusse oli ilmunud vana hallpea pastor, kes seis, käed koos, ainuüksi altari ees, kui Maurus oma karjaga sisse astus ja tema pastori lähedusse viis, kes ütles altaripildile viibates:

„Armsad lapsed, see, kes selle pildi teinud, on nüüd surnud. Tema liha on surnud, aga tema vaim elab

selles Önnistegijas siin altaril. Kummardagem seda elavat vaimu ja palugem surnud liha eest.“

Selle peale pööras pastor selja ja laskus põlvili, temast paar astet madalamal härra Maurus, kelle eeskujule järgnesid ka kasvandikud. Aga venis pikk silmapilk, enne kui vana pastor hakkas kõnelema, nagu oleks tal pisut jõust puudus. Indrek oli kahevahel, et kas pastor üldse midagi rääkima hakkab, vaid igäüks peab ehk ise paluma. Sama kahtlus näris nähtavasti ka teisi, sest Indrek kuulis, kuis Vainukägu, kes tema kõrval põlvitas, hakkas „Issameiet“ lugema, ja tema arvas heaks selle eeskuju järele talitada. Aga ta ei jõudnud „Issameiega“ poole pealegi, kui pastor oma vana ja väsinud suu avas, et rääkida. Nõnda jäigi Indrekul tema palve pooleli, samuti vististi ka Vainukäol, sest polnud viisakas kirikus omaette palvetada, kui pastor palvetab kõigi eest.

Ei tea, kuidas see tuli, aga kui Indrek neid kahte meest, kes mõlemad vanad, seal altari ees nägi ja kui ta kuulis ühe imelist kõnetooni, mis lauselõpus langes sügavale alla, nagu läheks ta põrguhauda, jah, kui ta seda kuulis ja kuidagi imelikult tähele pani, et teine, kes alati armastas kõnelda, nüüd hoopis vaiksena põlvitab — just see vaikus mõjus nagu veel rohkem kui teise kõnetooni põrguhauda laskumine, — siis valdas teda äkki mingisugune seletamatu härdus. Vaevalt-vaevalt suutis ta pisaraid kurgust tagasi tõrjuda ja sedagi ainult sellepärast, et häbenes teisi — kaasõpilasi ja Ramildat, kes oli ühes tädiga ilmunud koorile. Jah, isegi Ramildat häbenes Indrek ja kartis tema naeru, nagu võiks see ülalt koorilt näha, kas tema, Indrek, nutab altari ees põlvitades, selg koori poole, või ei nuta ta mitte. Aga kui lõpuks üles tõusti ja Indrek nägi, et niihästi õpetaja kui härra Maurus silmi pühkisid, siis oli tal kahju, et temal polnud põhjust sedasama teha. Kirikust lahkudes oli tal tundmus, nagu oleks ta ilusaima silmapilgu oma elus ise rikkunud ja nõnda läks ta koju palju nukramana kui ta sealt tulnud.

Teda piinas üks mõte, üks tundmus, millest oli raske vabaneda: kõik, mis ilmas ilusat ja suurt, on minevikus. Iius ja suur on surnud. Suured ja ilusad ajad on möödas. Tema on pisut hilja linna tulnud, nagu ta saabus pisut hilja Vargamäelegi. Ja korduvalt kerkis küsimus: kas siis nüüd pole enam midagi suurt ja ilusat? Oli Koidula, oli Kreutzwald, oli Jakobson, oli Köler, ja nüüd on lõpp? Oli Goethe, oli Schiller, oli Puškin, ja nüüd pole enam kedagi? On veel Tolstoi, aga seda ei tohi lugeda või seda peab salaja tege-ma. Kõik, mis suur ja ilus, seda peab salaja; ainult kui juba surnud, siis võib avalikult. Nagu Kölergi: Indrek polnud temast midagi varemalt kuulnud, aga niipea kui surnud, siis räägivad temast kohe kõik, terve maailm, nii et sa teda enam ei unusta. Ei, nüüd Indrek enam tema nime ei unusta! Nagu tuleks mõnel inimesel alles surres õige elav hing sisse! See oli nii imeline, et oleks ka ise tahtnud niisuguseks elavaks surnuks saada. Oleks ükskõik mis teinud või kuis elanud, kui aga surres oleks saanud selle õige elava hinge. Niisugune rumal ja mõttetu iha tärkas Indrekus, kui ta lahkus kirikust, kus oli tõrjunud nutmatuid pisaraid kurgust allapoole.

„Kas teie ka kirikus nutsite?“ küsis temalt järgmisel päeval Ramilda, keda polnud juba kauemat aega näha.

„Ei,“ vastas Indrek.

„Aga papa nuttis ja õpetaja pühkis ka silmi,“ seletas Ramilda. „Köler oli nende sõber. Mina tahtsin ka kangesti nutta, aga mitte ei saanud. Ja teate miks? Ma olen Kölerit mitu korda näinud, juba lapsepõlvest saadik, aga kui sa oled kedagi nii sagedasti näinud, siis ei saa tema pärast hästi nutta. Hakkad just sinna maale jõudma, et tunned, nüüd on pisarad käes, aga siis tuleb äkki midagi meele ja see ajab mõtted teisale. Kölerist tuli mul meele tema harv habe ja see lahutas kohe mu nututuju. Mõtlesin, et kuidas ma siis tema pärast nutan, kui tal oli nii harv habe. Rumal, eks? Pärast sain ma küll tema habeme unustada, sest ma

lihtsalt võtsin enda kokku ja unustasin, aga siis tuli mul meele, kuis ta ükskord meil magama jäi, alles paar aastat tagasi. Tema suu oli pisut lahti vajunud ja tema näoilmes oli midagi hirmus ükskõikset. Ja niipea, kui mul see meele tuli — mul tuli veel midagi meele, aga seda ma praegu ei ütle, ei või — aga kui mul see meele tuli, mis ma ütelda võin, näis mulle äkki, et tema Õnnistegija on tema enda nägu ja et, kui see Õnnistegija magama jääks, kas või kogemata, siis võiks ka tema suu samuti hirmus ükskõikset lahti vajuda, nagu Köleril endalgi, ja temal poleks siis kogu maailma inimestega midagi tegemist. Õelge nüüd ise, kas te saaksite nutta, kui teil tuleks midagi niisugust meele?“

„Muidugi ei saaks, kui midagi niisukest,“ arvas Indrek.

„Mina ka ei saand, sest ma mõtlesin kohe, et kuis ma nutan inimese pärast, kes on teinud Õnnistegija, et kui ta võiks kogemata magama uinuda, siis tal tuleks sootuks ükskõikne näoilme, mitte niisuke nagu pildil. Muidugi, ma ju mõistan ja ka teie saate aru, et see kõik on väga rumal, sest Õnnistegija ei uinunud kunagi nõnda ükskõikset magama, vaid seda tegid tema jüngerid Ketsemani aias, aga mõelda võib ometi nõnda, eks või? Mõtelda ongi just sellepärast nii hea, et seda võib teha edasi ja tagasi, ühte- ja teistpidi. Kas teie ka mõtlete kaksipidi, kas või nõnda, et kord on päike nii hele, et teeb silmad pimedaks, ja kord on ta nii säندانavalt must, et ümberringi paistaks nagu hele valgus? Kas teie ei mõelnud kirikus midagi niisukest kaksipidist, mis hävitab iga sügavama mulje?“

„Ei mõelnd,“ vastas Indrek.

„Aga mis te siis mõtlesite, kui te kaksipidi ei mõelnud? Mina ei või kunagi kauemat aega üksipidi mõelda, muidu tuleb kohe hirm peale. Sest mina kardan, et mõtlen ma nii kaugele ja sügavale kui mõtlen, ometi teeb mõte kusagil kas või ilma minu teadmata haagi sisse ja tuleb vana kohta tagasi, just nagu eksija

metsas. Läheb ja läheb, ning jällegi sealsamas. See ongi tõenduseks, et maakera on ümmarik, et kõik ilmakehad on ümmarikud, et taevaski on ümmarik. Meie mõte on ümmarik ja sellepärast on kõik ümmarik. Ja just seda ümmarikku ma kardangi. Mina ei taha kunagi endisse paika tagasi minna ja sellepärast mõtlengi kaksipidi, et mõte ei saaks ümmarikuks minna, et ei tuleks vanasse paika tagasi. Kaksipidi mõte pole kunagi ümmarik. Aga ümmarik mõte on nagu igavene elu. Kui õpetaja hakkas klassis meile igavest elu seletama, käisid mul kohe judinad üle keha. Minu meelest oli igavene elu ikka hirmus ümmarik, nagu pastor seda meile seletas, seesama, kes tol korral oli kirikus. Ja siin ongi see kolmas põhjus, miks ma nutta ei saand, kuigi ma nii väga tahtsin. Mitte just, et Köleri pärast, vaid muidu niisama, sest nutu järel on ikka nii hea ja kerge tundmus. Ja teate miks? Tädi ütleb ikka, kui ma kangesti naeran: hoi a end, naeru järel tuleb nutt. Aga kui naeru järel tuleb nutt, eks siis nutu järel tule naer. Muidugi, nutu järele tuleb ikka naer, sest ega keegi igavesti või nutta. Sellepärast katsungi heast-paremast tubli nutu kätte saada ja mõtlen ja mõtlen siis: soo, nüüd on nutt nutetud, nüüd pole tükil ajal enam midagi karta. Tulgu, mis tuleb, aga hea naer on nüüd soolas. Nõnda läksin kirikussegi peajasjalikult selleks, et nutan seal hea peatäie, sest seal on viisakas koht ja viisakas aeg ka — Köler on surnud, aga kõik läks nurja. Sest niipea kui ma pastori halli pead nägin, mõtlesin ma kohe: seal ta nüüd põlvitab ja mõtleb oma igavest elu. Mõtleb igavest elu, aga omal on hallid juuksed nõnda soetud, et paljas lagipea välja ei paistaks. Aga miks ta muretseb nii väga oma palja pealae eest, kui ta usub igavest elu? Ütelge miks? Teie ei tea? Pastor ise teab? Aga mina tean, tean kindlasti. Sellepärast, et pastori igavene elu on ümmarik ja et ta isegi teab seda, ainult meile lastele ei öelnud ta seda. Meie eest varjas ta tõde. Ta kordas meile alati: igavene elu, igavene elu, aga ise oleks tahtnud öelda: ümmarik igavene elu, ümmarik igavene. Ja nii-

pea kui mul see mõte meelega tuli, oli nutt nagu peoga võetud. Papa ja pastor oma ümmariku igavesega nuttid, aga mina ei saanud. Näete nüüd, kui rumalaid asju võib kirikuski mõelda ja, mis peaaegu, ma ei saa sinna midagi parata, et ma nõnda mõtlen. Aga mida teie seal mõtlesite, kui kõik põlvitasid? Kas te üldse midagi mõtlesite?"

„Mina mõtlesin, et ilmas on paremad või suuremad ajad möödas,“ ütles Indrek.

„Seda pole mina veel kunagi mõelnud, mitte kunagi,“ kinnitas Ramilda. „Aga miks nii?“ küsis ta imestunult.

„Kõik ilus ja suur on enne olnud ja nüüd on ta surnud. Goethe on surnud, Schiller on surnud, Puškin ja Köler, kõik...“

Aga see on ju hea, et Goethe on surnud,“ ütles Ramilda.

„Miks?“ küsis Indrek omakorda imestades.

„Tema oli ju enne surma väga vana,“ vastas Ramilda, „ja kui ta tänini oleks elanud, siis oleks ta veel vanem olnud. Donžuanid ei pea kunagi vanaks elama, sest vana donžuan on naeruväärne. Ja Goethe oli suur donžuan. Teate, et ta oli juba ise üle seitsmekümne, kui läks kaheksateistkümnenda-aastasele kosja? Mõistate? Seitsekümmend ja kaheksateist! Kui ta veel praegu elaks, siis poleks ma öö- ega päevarahu saanud, sest ma oleks alati kartnud, et ta võib mulle kosja tulla, kui ta juhtub mind nägema. Ja ütlege nüüd ise, mis ma oleks pidand tegema, kui nii hirmus vana Goethe oleks mulle kosja tulnud? Ja ärge arvake, et ma muidu tühja räägin. Arstid annavad tädile nõu mind Saksamaale sanatooriumi või tervisveele saata, see olla mulle väga tarvilik. Goethe armastas ka tervisvetel käia ja nõnda oleksimegi võinud kokku saada. Ja kus ma oleks teadnud ennast tema eest hoida. Võimata on ennast tervisvetel Goethe eest hoida, liiatigi minusugusel noorel tütarlapsel.“

Ramilda vaikis silmapilguks, nagu mõtleks ta mil-

legi üle järele või nagu oleks tal midagi uut meelde tulnud. Siis naeratas ta ja ütles nagu häbenedes:

„Tahate, ma ütlen teile ühe saladuse, ühe suure, suure saladuse?“

„Ärge parem öelge, preili,“ palus Indrek. „Saladused ajavad mulle ikka hirmu peale, sest ma kardan, et lobisen nad kogemata välja.“

„Peate õppima saladusi hoidma,“ ütles Ramilda elutargalt. „Saladused on suur varandus, aga kuis te siis ilma varanduseta tahate elada! Ega te ometi igavesti taha siin leiba lõigata ja taldrikutega kolistada. Nii siis, kuulake: tädid ja isa tahavad mind Saksamaale saata, aga mina ei taha minna. Ja teate miks? Arvake.“

Millegi pärast hakkas Indrekul süda äkki värisema ja südamevärin laienes kõigisse ihuliikmeisse.

„Noh, kas teie ei tea arvata?“

„Ei tea,“ sai Indrek vaevalt vastatud, sest südamest levinud värin halvatas keelepaelad.

„Teie suur, suur loll,“ ütles Ramilda äkki hellatavalt, nagu oleks ka temal osa Indreku südamevärinast. „Teie Tallisman! Me just praegu rääkisime ju. Millest me rääkisime?“

„Suurest saladusest,“ vastas Indrek sootuks vaikselt.

„Ja see suur saladus oli Goethe,“ ütles Ramilda naerdes. „Asi on nimelt ümberpöördud, mitte nii, nagu ma rääkisin: mina ei taha Saksamaale enam sõita, sest Goethe on juba surnud. Ükski peale teie ei tea, et see on sellepärast. Isale ja tädile ei tohi ma sellest piukatadagi, sest siis usuvad nad veel kindlamini, et ma olen Saksamaa tarvis küps. Nemand arvavad ikka, et kui keegi teisiti mõtleb ja tunneb kui nemand, siis pole muud kui saada Saksamaale sanatooriumi või tervisveele. Ja arst, see vana Brummfeldt, arvab niisama. Nohiseb, kirjutab suplemaati sisse võtta ja peale määrada ning soovib kuhugi sõita. Suplemaat ja sõit, need on ainukesed õiged rohud ilmas. Aga mina tean, et on olemas veel kolmas rohi, aga seda pole tänapäev

enam kusagilt saada, sest Goethe on surnud. Kui nad seda õieti teaksid, nutaksid nad juba praegu oma silmad peast välja; õnneks ei tea nad midagi ja mina ei ütle ka neile. Las nad parem rõõmustavad oma suplemaadi ja sõiduga, tõde tuleb pärast niikuinii ilmsiks. Ainult üks on kindel: kui Goethe alles elaks, kui oleks üks tuhandik protsentigi võimalust tema elusolemiseks, siis sõidaks ma kohe, kas või täna õhtul juba ja tuleksin tervelt tagasi. Sest ainult mõelda, et sa sõidad kuhugi, kus võib ka Goethe olla, kes armastab vanas eas noori tütarlapsi, et sa võid teda vähemalt eemaltki näha, et on see võimaluski olemas, kuigi see kunagi ei teostuks, — teate, see aitaks paremini kui ükski suplemaat, sest ka vana Goethe on ikkagi parem kui Brummfeldti värske suplemaat. Aga nüüd ma ei sõida, ei taha. Peale selle on veel midagi, mis puutub teisse. Mitte just isiklikult teisse, vaid üldse teisse, poistesse. Jõulus nimelt, kui Dr. Brummfeldt soovitas mulle kliimavahetust, sest noored neiu vajavad seda, ütles ta papale, vastas see, et nüüd pole võimalik, sest kuhu jätab ta oma poisid, tähendab vürstid, krahvid ja Tigapuud. Muidugi ka teie. Aga kas saate aru, mis see tähendab, et doktor ütleb, mina pean sõitma, sest noored neiu vajavad kliimavahetust, ja et papa vastab: poisid? Ka tädi ei saa tulla, sest tema teeb poistele lobi, keedab neile suppi. Tervest ilmast kokkusõitnud poiste supi pärast lükati minu sõit edasi. Mina sõidan alles siis, kui ka poisid kevadel laiali sõidavad. Aga ütelge nüüd ise, mis asi siis mina õieti olen, kui minu tervisvesi, minu Saksamaa täiendus, minu Goethega kohtumine olenevad poiste lobist, igapäevasest lobist? Milleks ma siis elan, kui poiste supp on tähtsam kui minu sõit? Teie seisate siin, lõikate leiba ja katate lauda, tähendab pole kuigi tähtjas isik, aga teie supp on tähtjas, hirmus tähtjas. Papa ja tädi kinnitavad mõlemad: ei saa, ei või, sest kes hakkab poistele suppi keetma. Ah, kuis ma tuhat korda olen soovinud, et te oleksite minu ja mina teie asemel, üheks silmapilgukski, küll ma siis näeks, mis te teete, kui te peaks

kohe kuhugi sõitma, aga kui te ometi ei saa, sest papa ja tädi kordavad: oota, oota kevadeni, siis ei taha Ramilda enam suppi, siis sõidame. Ütelge, mis te siis teeksite?"

„Ma ei tea, mis ma siis teeksin,“ vastas Indrek, „aga ühte tean ma...“

„Mida te teate?“ küsis Ramilda.

„Mina tean, et kui teie seda mulle varemalt oleksite öelnud, siis oleksin ma valmis olnud ükskõik mis ettekäändel koolist lahkuma, et tädil poleks olnud vaja enam suppi keeta ja teie oleksite võinud kohe sõita.“

„Aga teised? Nemad oleksid ikkagi suppi tahtnud.“

„Kui ka teised seda oleksid teadnud, et kõik on meie supi pärast, siis oleksid ka nemad ühes minuga lahkunud,“ ütles Indrek suure kindlusega. „Meie oleksime teie heaks kõik teinud, preili.“

Ramilda jäi tõsiselt Indrekule otsa vahtima ja tema imeliselt suur suu tegi mingisuguseid ebamääraseid liigutusi, nagu valmistuks ta naerma või nutma. Aga see kestis ainult üürikese silmapilgu. Siis ütles ta:

„Aga papa? Mis oleks temast saanud, kui teie oleks kõik minu pärast laiali joosnud? Ah jumal! Seda mõelda on nii hirmus, et ennem las olla kõik nagu on. Mina arvan, et kui Önnistegija ise astuks ühel ilusal päeval papa ette ja ütleks temale: „Annan sulle igavese elu, tule minu juure; annan sulle õige ja tõeliku igavese elu, mitte selle ümmariku, millest räägib sinu vana hea sõber, aga ainult siis, kui sa kohe, jalamaid jätab oma poisid ja härra Ollino ja tuled minuga,“ siis vastaks papa talle kõhklemata: „Ei, armas Önnistegija, mina tulen küll hea meelega sinu juure igavesti elama, aga ainult ühe tingimusega — et võin oma poisid ja härra Ollino kaasa võtta. Muidu ei tule, muidu lepin ennem oma vana sõbra igavese eluga, selle ümmarikuga.“ Uskuge või mitte, aga papa vastaks Önnistegijale tingimata nõnda. Ja mis te arvate, mis vastaks Önnistegija, kui ta oleks õige Önnistegija,

mitte aga niisuke ümmarik, et võib magama uinuda, suu ükskõikselt lahti? Ta vastaks papale tingimata: „Ükskõik, kui sa ilma poisteta ei või, siis tule ühes nendega.“ Ja nõnda läheks papa ühes poiste ja supikatlaga. Tädigi pääseks selle moega paradiisi, sest ega see oma katlast maha jää, sest kes siis poistele hakkab paradiisis suppi keetma, kui teda ei ole. Ka teie läheks sinna leiba lõikama ja lauda katma, ainult mina üksi jääks maha ja käiks mööda tühje tube. Mind ei lase keegi igavesse ellu, sest mina olen egoist, jõe egoist. Tädi on kuri, aga mina olen egoist. Tädi on mõnikord küll hirmus kuri, et ta peab poistele suppi keetma, aga siis läheb tal see hoog üle ja ta keedab edasi, sest ka tema armastab lõpuks poissa. Seda on ta papast õppinud. Tema süda on küll nende peale täis, aga ikka armastab. Armastab kõiki neid võrukaelu ja logardeid — nõnda nimetab ta teid, kui supp keeb ja kõik kohad on auru ja tossu täis. Aga mina ei armasta kedagi, teid ja vürsti ning Tigapuud ka ei armasta, härra Ollinot ehk pisut tema inetute silmade pärast; sellepärast jäängi ma üksinda maha. Nõnda ongi parem, ka teil, sest kui vürst jälle kord vanad tassid puruks peksab, siis pole teil enam vaja uutel kõrvu küljest ära murda. Ega ole? Aga kus need on, mis me tol korral ära murdsime? Ikka veel kasti põhjas? Ma tean, mis te papale vastasite, kui ta teilt tol korral küsis. See oli väga hea vale, väga! See on palju parem kui see, mis mina ütlesin. Mälestuseks pole sugugi nii hea kui enesekaitseks ja suureks, suureks õnneks. Õnn olgu ikka kas pööraselt suur, nii et ta hulluks ajab, või teda parem ärgu olgugi. Õnn ja armastus! Papa on niisuke pöörane ja sellepärast läheb ta paradiisi. Ja teie ka, sest teil on õnnekorvad, need kaitsevad teid igaveses elus ja...“

Proua Malmbergi rasked sammud kostsid ukse tagant ja Ramilda katkestas lause, et uuel toonil jätkata:

„Jälle on leivatükid üks paks, teine õhuke. Seda lihtsat asjagi ei suuda te ära õppida.“

„Mitte ennast siin erutada,“ tõreles tädi Ramildaga. „Jäta see minu hooleks, mina olen sellega harjunud. Mina võin kas hommikust õhtuni pahandada, see ei tee mulle midagi. Sina mine siit ära, mine oma tuppa; sa tead, mis papa ütleb.“

„Ma lähen, ma lähen, tulin ainult silmapilguks, ma pole ju millalgi käinud,“ vastas Ramilda uksele lähenedes, kus ta jäi peatuma, et küsida: „Armas tädi, mis sa arvad, kas Köler saab taeva? Küsisin härra Paasilt, aga tema ei tea, sest temale pole seda üles antud ega ka küsitud. Aga mis sina arvad, armas tädi?“

„Misukeste tühiste küsimustega sina küll oma pead vaevad!“ ohkas tädi. „Mis peab sinust nõnda saama.“

„On see siis nii tühine küsimus, kallid tädi?“ küsis Ramilda nagu nukralt.

„Meile inimestele on see üsna tühine küsimus,“ seletas pr. Malmberg. „See on jumala asi, kes läheb põrgu, kes taeva. Meil pole muud kui vaatame, kas supp paras soolane ja tummine, kas leib lõigatud ja laud kaetud, sest poisid tulevad varsti nagu hagi. Armas jumal nende eest ei muretse, miks siis meie peaks taeva ja põrgu pärast muretsema!“

„Just härra Paasi arvamine,“ kiitis Ramilda ja jätkas: „Aga mina mõtlen sagedasti taevast ja põrgust. Mina mõtlen, et Köler saab tingimata taeva, sest ta on nii ilusad Jeesuse pildid maalinud, sellepärast ei lase õnnistegija teda põrgu minna. Ja tead, armas tädi, mis ma veel mõtlen. Köler elas Peeterburis, keiser elas ka Peeterburis ja, kui tema taeva saab, siis saab ehk Köler ka. Ja mina ei usu mitte, et armas jumal laseks Vene keisri põrgu minna. Milleks siis jumal ta laskis keisriks saadagi, kui ta ikkagi peab põrgu minema! Tee inimesest keiser ja siis anna ta kuradi kätte.“

„Jäta juba kord oma targutused ja mine,“ ütles pr.

Malmberg. „Ära võta keisri nime oma suhu, sest sa tead, mis papa selle kohta ütleb: see on poliitika ja poliitikat ei pea rääkima.“

„Papal on ju kõik poliitika ja millestki ei tohi rääkida,“ vastas Ramilda. „Tema meelest on taevas ja põrgu ka poliitika ja sellepärast ei tohi ma temalt kunagi küsida, kas Köler saab taeva või läheb põrgu.“

„Ei, armas laps, kui Köler läheb põrgu, siis pole sest midagi, las ta aga läheb; aga kui keiser läheb põrgu, siis on see poliitika,“ seletas pr. Malmberg.

„Aga kui keiser läheb taeva, kas siis on poliitika?“ küsis Ramilda.

„Ei, siis ei ole poliitika, sest nagu sa ise, armas laps, ütlesid, suure Venemaa keiser ei võigi mujale minna, kui aga ainult taeva...“

„Nii et kui armas jumal äkki võtaks ja paneks keisri põrgu, siis poleks see muud kui puht poliitika,“ ütles Ramilda.

„Ah Issand küll!“ hüüdis pr. Malmberg kärsitult. „Küll võid sa inimese ära tüüdata! Ikka poliitika, poliitika! Muidugi mõista, et kui põrgu, siis poliitika, sest kes siis muidu põrgu, põrgu pole ju naljaasi.“

„Aga kas Goethe on põrgus või taevas, mis sa arvavad?“ küsis Ramilda.

„Seda ei või ju keegi teada, kui aga armas jumal üksi,“ vastas pr. Malmberg.

„Tead, mis mina teen, tädi, kui ma ära suren: küsin jumalalt endalt, mõnelt inglilt või Jeesuselt Kristuselt, kus Goethe on, ja lähen ka sinna et kordki teda oma lihasilmaga näha, kas või peale surmaga.“

„Armas laps, mis sa ometi räägid!“ hüüdis pr. Malmberg. „Oma lihasilmaga! Taevas ei ole lihasilma, seal on kõigil seletatud silmad.“

„Aga kas põrgus on lihasilma?“

„Kuule, ära tee mind kurjaks, mine parem heaga ära,“ ütles pr. Malmberg.

„Ma juba lähen, aga kui põrgus on lihasilm, siis sinna, tingimata sinna.“ Ütles ja läks.

„See laps tapab viimaks minu ja ka iseenda, nagu ta sündides tappis oma ema,“ kaebas pr. Malmberg Indrekule. „Mis ta kõik teada tahab!“ Selle poolest on ta oma emasse. Minu kadunud õde oli ka niisuke: muud kui aina küsib. Ja küsimusedki on neil peaaegu samad. Kas te võite arvata, mis ta täna mulle ütles? Kas armastuse kätte võib ära surra, puhta palja armastuse kätte? Just tema sõnad. Ja tema ema viimane küsimus oli surres — sest minu kätel suri ta, mina olin vanem, tema noorem, nii et ta otse minult endalt küsis: kas see on nüüd armastuse surm? suren ma armastuse surma? usub minu mees nüüd, et ma teda armastan? Usuvad teised? Minu õde oli nimelt oma mehest palju noorem ja sellepärast ei uskunud keegi, härra Maurus isegi õieti ei uskunud, et Miralda teda armastab. Surisängil kinnitanis ma küll õele, et nüüd usuvad kõik ta armastust, kõik, sest mis sa surijale ikka ütled! aga jumal neid inimesi teab. Mõnikord näib, et inimesed üldse ei tea, mis on armastus. Naisedki ei tea, meestest rääkimata. Nemad hoolitsevad küll oma naise eest ja on hirmus armukadedad, aga mis armastus on, seda nad ei tea. Armastus pole see. Armastus oleks peaaegu nagu kurjus. Seda nägin oma õest, sest tema armastas oma meest tõesti. Aga niipea kui mees tema väiksematki tuju ei täitnud, sai ta kohe kole kurjaks, otse tigidaks, lubas mehe tulise ora otsa pista, ta peeneks jahvatada ja tuhaämbris prügikasti viia. Seal on vana mehe koht, kui ta ei armasta — ütles ta. Noored muidugi ei armasta, sest need ootavad, et neid armastataks — rääkis ta. Vanale läksin just selleks, et tema mind armastaks. Ta armastab ju — lohutasin mina teda — aga ta ei suuda ju kõike täita, mis sa nõuad. Mis armastus see on, mis kõike ei suuda, vastas õde mulle. Õige armastus võib kõik. Õige armastus võib valetada ja varastada, röövida ja tappa, õige armastus võib koera viisil haukudagi. Nõnda ütles ta ja hakkas ise naerma, sest tal tuli elavalt silmade ette, et kuis see

oleks, kui armastus äkki koerana hauguks, karvane ja saba tudiseb. Niisugune oli minu õde oma armastusega ja samasugune on tema tütar oma taeva ja põrguga.“

Kell helises, kuulutades tundide lõppu, ja kogu maja lõi sumisema nagu mesipuu. Ühed ruttasid koju, teised söögituppa, kus ootasid neid auravad vaagnad ja taldrikud.

XVII.

Köleri surma puhul saadud muljed oleksid võinud ehk kauemini kesta, aga tulid uued ja nende eest põgenesid nad pakku. Tuli Puškini sünnipäev. Esimest korda oli see päev olnud küll juba sada aastat tagasi, aga tol korral ei elanud ilmas veel inimesi, kes oleksid teadnud, et seda päeva peab eriliselt pühitsema. Vaheajal oli Puškin jõudnud ammugi ära surra — 2,702702... korda ta oleks jõudnud vahe peal surra, kui ta oleks elanud igakord oma seatud aja. Selle arvasid Jaan Vainukägu ja Adalbert Sikk kahekesi välja, aga ainult ligilähedalt, nagu nad ütlesid, sest ei olevat enam põhjust nii väga täpne olla, kui inimene juba kordki on surnud. Oma arvutuse tulemusest teatasid nad härra Slopaševilegi, kui see tuletas meelde Puškini sünnipäeva, aga Slopašev vastas neile üsna ükskõikselt:

„Puškin võib tuhat korda surra, elavaks jääb ta siiski, sest samal ajal, kui ta sureb tuhat korda, sünnib ta kümme tuhat korda.“

Sellest järeldasid Sikk ja Vainukägu, et Puškin sünnib kümme korda sagedamini kui ta sureb, ja ütlesid iseendale ja ka teistele: „Tähendab, Puškin sünnib täna 20,702702... korda.“ Nagu eelmise, samuti ei vaieldud keegi ka selle arvutuse vastu ja sellisena tuli seda sünnipäeva pühitseda.

Kogu linnas, vähemalt õppeasutisis kõrgemast madalamini, püüti teha nägu, et ollakse ärevil või hirmul, nagu kaheldes, kas Puškin ikka tõesti veel kord sünnib või ebaõnnestub see tähtis akt. Härra Slopašev käis juba paar nädalat eriliselt tursunud näoga ümber ja

pidas oma sõbra Voitinskiga kollokviume, nagu ta ise ütles. Enamasti tegi ta seda kodu oma toas, aga kui poiste tembud liiga ülemeelikuks muutusid, siis ka kuski väljas vaikes nurgakeses. Selle tõttu lonkas õppetöö täiesti. Küll katsus härra Maurus Slopaševile tema kohuseid meelde tuletada, aga suuremaid tagajärgi see ei andnud, sest Slopašev vastas direktorile:

„Härra Maurus, mis te tühja räägite! Teie ei saa minust aru. Ütelge mulle näiteks, kes on Puškin; teate seda?“ Ja kui direktor andis jaatava vastuse, jätkas Slopašev suure paatosega: „Luiskate, härra Maurus. Andke andeks minu otsekohesus, aga mina olen venelane, sellepärast ei saa teie minust aru. Ükski ei saa venelast aru, tema isegi ei saa. Näiteks: saan mina iseendast aru? Eksite, kui seda usute. Sest mõelge ometi: sündis Puškin, sündis suur kirjanik ja kõrgemeelne inimene. Aga teate, kui Venemaal sünnib midagi suurt ja kõrgemeelset, siis saab see tingimata enneaegu otsa, muidugi kui ta paremaks ei arva põgeneda. Tingimata! Nii siis, kui tead, et sündis Puškin, siis tead ka, et ta saab enneaegu otsa, saab jumalamuidu otsa. Sellepärast peaksin ma õigupoolest nutma, suure häälega nutma, et sündis Puškin, et sündis Venemaal. Mujal elaks ta peaaegu saja-aastaseks, aga Venemaal pisut kauemini kui see teine inimesepoeg, kes sündis Petlemmas. Ah? Kas mul pole õigus? Just kui Venemaal elaksid ka aina juudid! Teate, härra Maurus, mis mina teile sõbramehe poolest ütlen: kui jumal veel kord mõtleb inimessegu oma poja verrega lunastada, siis sünnib see tingimata Venemaal, sest saime me Puškiniga toime, küllap saame siis ka jumala pojaga, juutide juurde pole vaja ilma lunastamise pärast minna.“

„Härra Slopašev, Puškin ei või ometi Kristusega võrrelda,“ ütles direktor.

„Näete nüüd isegi,“ hüüdis Slopašev võidurõõmsalt, „teil pole aimugi, kes on Puškin! Sest mis on nende kahe vahe? Eks ei ole mõlemad luuletajad,

suured luuletajad, ainult et Puškin kirjutas oma luuletused ise, Kristus laskis teisi kirjutada, sest ta ise võib-olla ei tundnud seda käsitööd. Teie arvate muidugi, et Kristus on luuletajana Puškinist suurem, aga ootame parem, kui ka Puškini sünnipäev saab kahetuhande-aastaseks, räägime siis.“

„Kristus oli õnnistegija ja ...“ tahtis direktor öelda.

„Aga kust teie teate, et Puškin midagi muud oli?“ küsis Slopašev vahele ja rääkis siis suure hoo ja häälega edasi: „Isegi seda ei või öelda, kas ta ehk surnust pole üles tõusnud. Pidage, pidage, pidage! Laske ma räägin, sest muidu ei mõista te mind!“ karjus Slopašev, kui direktor tegi katset midagi öelda. „Kuulake! Kujutlegem nõnda: Puškini surmast on neli, viis, ütleme kümme tuhat aastat ära. Vene keelt ei räägi enam ükski. Euroopat kui niisugust pole olemaski. Aga tema hukkamisel pääsesid kolm tarka Aasiasse, kes viisid sinna teate, et millalgi kuski on olnud vene keel. Ja siis äkki leitakse kaevamisel kustki mingisugune kivi — vanad õigeusu-kiriku varemed, tähendab, — ja kivil on kiri, mida ükski ei tunne ja mille lugemiseks tulevad kokku kogu maailma keeletargad. Kiri on muidugi venekeelne ja temas seisab Puškini „Mälestussamba algus: „Ja pamjatnik sebe vozdvig nerukotvornõi, k nemu ne zarostjot narodnaja tropa.“ Ja mis te nüüd arvate, kui targad kangesti uurivad ja veel kustki vene kirja leiavad, kas nad siis ei või viimaks otsusele tulla, kogematagi, et Puškin on surnust üles tõusnud? Mina ütlen, et võivad, sest kui Puškin on oma kümme tuhat aastat mullas olnud, siis on ta rohkem väärt kui Kristus, kes on istunud kaks tuhat aastat jumala paremal käel, ja kui kellelgi on juba kord nii hirmus suur väärtus, siis on ta tingimata surnust üles tõusnud. Tingimata!“

See seletus ei rahuldanud härra Maurust põrmugi, aga et tal aega polnud või õigem — et tal võimalust polnud õiget seletust anda, sest härra Slopaševil oli valjem hääl kui temal, siis jättis ta venelase tema ar-

vamuse juurde ja lahkus. Ainult möödudes Indrekust, kes istus suures toas laua ääres, vehkis ta parema käe haarakil sõrmedega üle prillide vahtivate silmade ees, andes nõnda selgesti ja lühidalt mõista, mis ta peab venelasest ja tema arvamusest. Direktori äkilise lahkumise tõttu sattus Slopašev paratamata seisukorda: hea jutu ots oli lahti tehtud, aga jätkata polnud võimalik, sest puudus kaasrääkija, õigemini kuulaja, oli ju Voitinski parajasti kuski ametis. Sellepärast ei jäänud tal paremat nõu üle, kui talitada härra Mauruse eeskujul — pöörduda ka Indreku poole, sest see ei saa kuhugi põgeneda.

„Imelik inimene on see härra Maurus,“ ütles Slopašev, „tuleb ise ja hakkab minuga Puškinist rääkima, aga niipea kui saad õige jutuotsa parajasti kätte, jookseb ära. Nagu võiks keegi Puškini-küsimuse paari sõna ja minutiga lahendada. Iseasi, kui ta alles elaks, siis oleks isegi, aga ta on ju surnud ja surnust teame kõik, sest surnu ei lähe eest ära, kui teda tundma õpid. Elav, see ei lase end õieti tundma õppida, see põgeneb. Mina näiteks lähen minema, mind ei saa tundma õppida, aga Puškin ei lähe, enam ei lähe. See ongi, millest härra Maurus aru ei saa ja sellepärast ei mõista ta mind ega Puškinit, mitte kumbagi. Ka teie kui noor inimene ei mõista õieti mind ega Puškinit, sest teie ei oska õiget vahet teha elava ja surnu vahel. Aga kord tuleb aeg ja siis ütlete teie: Aleksander Matvejevitš Slopašev polnud ainult venekeeleõpetaja, vaid ka suur elutejuhataja. Sest pole midagi, et ta mõnikord jõi, peasi, tal oli selge aru. Et õpetaja joo, see pole suur häda; õpilane peab kaine olema, sest õppida on raskem kui õpetada. Õpetada võib ka siis, kui ise aru ei saa, aga õppides peab tingimata aru saama, muidu pole võimalik...“

Nii kõrgelt käisid Puškini sünnipäeva eellained Slopaševi erutatud vaimus.

Tema erutus näis infitseerivat ka õpilasi mitte ühes vaid mitmes klassis. Käis agar ettevalmistus mingisuguse saladuskatte all. Eriti palju oli tegemist

Liblel, Vutil ja Vainukäol. Kõik olid nagu ärevil ja ootasid midagi, nagu peaksid nad oma silmaga nägema Puškini sündi. Kui siis viimaks kätte jõudis oodatud päev ja tund, oli ilmastikus tunda otseteed elektripinnet.

Slopašev ilmus klassi üleavas tuju ja ta nägu õhetas, kui ta asus kateedril.

„Täna, lapsed, räägin ma teile Puškinist, maailma suurimast ja geniaalsemast kirjanikust. Puškinist kui inimesest tahan ma teile rääkida, armsad lapsed.“ Nõnda algas Slopašev oma kõnet, kui oli võtnud istet kateedril. Aga ta ei saanud kuigi kauaks istuma jääda, sest ta vaimustus peagi iseoma sõnust ja nõnda pidi ta tõusma esiti püsti, siis kikivarbaile ja lõpuks, ekstaasi kõrgeimal hetkel, seisis ta, käed veheldes laiali, rinnakil vastu kateedrit, nagu tahaks ta lendu tõusta ja Puškini vaimuna lehvida õpilaste peade kohal, omal nägu tursunud ja silmad punased kui verelomp.

See oligi silmapilk, kus haampalgi tagant laest laskus härra Slopaševi virvendavate silmade ette midagi pisikest ja nigelat, mis vehkles pisut oma ihuliikmetega ja kadus siis sama ootamata, nagu ta ilmunudki. Slopaševi pahem käsi, mis õpilaste poole välja sirutatud, jäi kivistunult kangeks, kuna parem tegi mingisuguseid ebamääraseid liigutusi ja kattis siis silmad, nagu tahaks ta sealt midagi kinni kahmata. Nüüd jõudis ka pahem käsi silmile ja, kui neid natukene aega hõõrutud, avas ta nad pilgutades ja küsis kohkunult:

„Midagi nägite?“

„Ei,“ karjusid poisid kooris, aga kõige valjumini Lible oma peene häälega tagumisest pingist.

„Tõepoolest ei näinud?“ imestas Slopašev.

„Aga mida siis?“ küsisid poisid vastu.

„Mulle nagu viirastus midagi,“ seletas õpetaja.

„See oli Puškini vaim,“ vastati.

„Ärge rüvetage oma rumalate naljadega õilsaima mälestust,“ ütles Slopašev nüüd ja algas oma kõnet uuesti. Ei võtnud kuigi palju aega, kui ta sai oma kõnest pisarateni liigutatud. Aga siis ilmus see nigel

kuju haampalgi tagant uuesti ja vehkles oma valgete ihuliikmetega Slopaševi vesistunud silmade ees, mida tõttasid nüüd katma ja hõõruma mõlemad käed korraga.

„Ometi hakkab see jälle,“ lausus ta siis endamisi.

„Mis hakkab jälle?“ küsisid õpilased.

„Teie ei saa sellest veel aru, lapsed, teie pole veel sinnamaale elanud,“ ütles Slopašev nukralt.

„Meie saame kõigest aru, kui teie seletate,“ vastasid poisid.

„Ei, ei, lapsed,“ ajas Slopašev vastu, „enne Puškin, siis see.“

Jällegi hakkas ta kõnelema, aga enam ta ei saanud endist ekstaasi ega meeleliigutust kätte, nagu ei kõnelekski ta maailma suurimast ja geniaalsemest luuletajast. Ainult hää laskus paar korda kuke moodi laulda, nagu see sündis ikka, kui Slopašev sattus tõelikku vaimustushoogu. Seda tühipaljast hääletempu võttiski vaim, kes piilus haampalgi taga, uue tõsise vaimustusena ja julges jällegi laskuda alla Slopaševi silmade ette karglema. Aga nähtavasti ajasid mehe selgemad silmad vaimule hirmu peale, sest ta tahtis ülepea kaela põgeneda, kuid takerdus ei tea miks silmapilguks haampalgi serva taha ning nõnda oligi ta järgmisel hetkel härra Slopaševi peos, kes katkestas poolel sõnal oma kõne suurimast ja geniaalsemest kirjanikust ja mõirgas otse lõvihäälega: „A...a! O...o! Mis see on?“ Ja enne kui ükski jõudis sõnagi seletuseks lausuda, oli see väike valge papist vaimuke, kelle ihuliikmed vehklesid ainult niitide abil, mis seisid otsapidi Lible käes, puruks kistud ja klassile näkku paisatud. Ainult irvitav molu jäi veel oma niidi otsa kõlkuma. Seega oli siis kogu ettevõtte paljastatud ja nagu võidurõõmsalt karjus Slopašev:

„Tean! See oled sina, Piilu! Sinu käed on laua all!“

Nende sõnadega kargas ta oma raske kehaga kateedri, et minna Piilut püüdma. See oligi silmapilk, kus see õige sünnipäevavaimustus valla pääses. Sest

kogu laudadeesine ja ka nende vaheline koridor oli täis külvatud paberist tonge ning nad ei puudunud isegi laudade all ei siin ega teistes klassides, et õpilaste jalad võiksid neid kokkuräägitud silmapilgul tabada. Kui nüüd härra Slopašev täis püha viha kateedri rilt maha kargas, et püüda arvatavat kurjategijat, siis hakkas tema jalge all hirmus ragin ja paukumine. Õpetaja eeskujul hakkasid ka õpilaste jalad laua all ragisema ja paukuma, esiti selles klassis, siis aga ka naaberklassides riburada mööda, kuni ragises ja paukus kogu maja kolmel korral. Ainult kaks kõige kõrgemat klassi ei ragisenud ega paukunud, nii kõrged olid need. Ja ragina ning paukumisega seltsis poiste karjumine ja vilistamine, nagu oleksid nad äkki kõik hulluks läinud — kogu härra Mauruse esimese järgu asutis. Õieti karjuti ainult siis, kui õpetaja julges oma pilgu klassilt pöörata, muidu olid kõik vakka, sootuks vakka, paugutasid ainult laudade all, kui õpetaja jalad liikudes paukuma hakkasid. Aga et õpetaja pööras pilgu kord klassile, sealsamas klassilt ära, siis oli see vaheldamisi tumm või täis pörgukisa. Kõrvalt kuulates oleks võinud arvata, et härra Maurus on omale mingisuguse imeliku mänguriista otnud, mille mehhanismi praegu proovitakse, kas teda võib silmapilkselt hääletuks ning siis häälekaks teha, et õppeasutisest oleks saanud nagu loomaaed.

Paukumine ühes vaheldamisi karjumise ja vaikumisega valdas kogu maja tükiks ajaks. Õpetajad, kes polnud selleks ette valmistatud, kaotasid pea ja jooksid minema. Kõik nõudsid härra Maurust, keda polnud kodu. Ollino abi ei aidanud, sest ta ei saanud iseomagi klassist jagu. Samal ajal, kus nõutud õpetajad all suures toas seisukorda arutasid, omandas asi Slopaševi klassis teise pöörde: seal jäädigi uuesti vaikseks, kuigi teistes klassides alles paugutati ja karjuti. See sündis kõigile ootamata. Slopašev katsus Piilut kätte saada, ähvardades selle nõnda hävitada, et märga laikugi järele ei jää, aga kui poiss laudade alla lipsas ja seal kaasõpilaste jalge vahel paigast paika ronis, et õpetaja

teda kätte ei saaks, tundis see end natukese rähklemise järele lööduna, läks pikkamisi kateedrile tagasi, istus, kattis silmad kätega kinni ja ei teinud enam väljagi ei paugutamisest ega karjumisest. Ning kui ta viimaks käed silmade eest ära võttis, et vaikseks jäänud klassi vaadata, siis nägid kõik, Liblegi nägi, kes juba laudade alt välja roninud, et härra Slopašev nutab, sest tema nägu on märg ja tema silmist jooksevad veel praegugi pisarad, nagu kõneleks ta endamisi Puškinist, sellest maailma suurimast luuletajast. Selleks polnud keegi ette valmistatud ja sellepärast rabas ta kõiki ühtemoodi. Slopaševi pisarad tundusid poistele peaaegu ilmutusena. Nüüd võisid teised klassid paugutada ja karjuda niipalju kui süda kutsub, Slopaševi klass ei piikatanudki enam. Ja selles vaikuses küsis Slopašev sama vaikselt:

„Lapsed, miks te mulle seda tegite?“

Aga ükski ei vastanud.

„Olen ma teie vastu halb olnud?“ küsis Slopašev uuesti. „Paas, teie olete juba täiskasvanud, ütlege teie, olen ma halb olnud.“

„Ei,“ vastas Indrek.

„Aga miks te siis teete minuga nõnda?“

„Te olete sagedasti purjus, härra õpetaja,“ vastas Indrek nüüd.

Aga seda vastust ootas Slopašev nähtavasti kõige vähem. Ta jäi suurte tardunud silmadega Indrekule otsa vahtima ja alles tüki aja pärast laskis ta pilgu ka teistel nägudel ümber liikuda. Kui pilk viimaks uuesti Indrekule tagasi jõudis, ütles Slopašev nagu alistunult:

„Õige, ma olen tänagi purjus ja purjus peaga kõnelesin teile maailma suurimast luuletajast ning õilsamast inimesest. Sellest näete, missugune siga võib olla inimene. Ainult inimene! Ja ma ei häbene seda ütlemast, sest see on tõde. Aga eeskujuks ärgu olgu see teile mitte, sest mitte iga õpetaja ei kõlba teile eeskujuks. Isegi Puškin ei kõlba teile igas asjas eeskujuks, kuis siis veel mina. Vaadake, armsad lapsed, seep see

ongi ilma häda, et siin on nii vähe eeskujulikku, aga õige kasvatus eeskujus ongi. Ei milleski muus! Aga ütlege nüüd ise, mis eeskuju mina teile olen, kui ma räägin purjus peaga teile maailma suurimast luuletajast. Või mis peab teist, armsad lapsed, saama, kui teil on minusugune õpetajaks? Ainuke õnn, et olete siin enamasti vanemad ja targemad kui teistes koolides. See on teie ainuke õnn! Teie taipate ehk juba, et ka õpetaja on ainult patune inimene, kes tahab süüa, ja juua, peasi juua, sest janusse sureb inimene enne kui nälga. Aga milleks kõlbab minusugune? Ei millekski! Ainult teisi võin ma veel õpetada ja nõnda omale ülalpidamist teenida. Kuid niisuguse müraga, nagu täna, kaotan ma varsti oma tunnid, sest härra Maurus saadab mu minema. Teie, armsad lapsed, arvate muidugi, et see oleks väga õige, aga mina ütlen teile: see pole mitte õige. Sest ma joon juba ammugi, jõin juba enne kui siia tulin, ja härra Maurus teadis seda. Aga miks ta võttis mu omale õpetajaks? Lapsed, miks? Ja kui ta on minuga tänini kannatanud, miks ta siis ei või edasi kannatada. Teiegi, armsad lapsed, kas te ei tahaks minuga edasi kannatada, kui ma teile luban, kui ma pühalikult töotan surematu luuletaja Puškini püha nime juures, et tänasest päevast peale tahan ma end parandada. Ja kui ma peaksin uuesti eksima, siis tulete mulle mu püha vannet meelde ja mina tahan teie sõna järele teha. Ja küll teie näete, armsad lapsed, minust saab veel vanas eas asja, kui teie hakkate mind kasvatama. Üldse, teate, talitatakse kodu kui ka koolis vastuoksa: vanemad ei peaks lapsi ja õpetajad õpilasi kasvatama, vaid lapsed vanemaid ja õpilased õpetajaid, sest vanemad ja õpetajad on ometi rohkem rikutud kui lapsed ja õpilased. Eks ole nii? Seda mõtleski Kristus, kui ta ütles: Laske lapsukesed minu juurde tulla. Ütles ta: laske vanemad? ei, vaid: laske lapsukesed. Mõistate? Nii et teie ise, armsad lapsed, peate omale õpetajad kasvatama, peate neile eeskujuks olema, küllap siis asi peagi paraneb. Teie, noorte, pärralt on maailm ja tema tulevik, ja kui teie ei taha, et

ta hukka läheb, et meie, vanad, ta hukka ajame, teid oma halva eeskujuga põhjalikult ära rikume, siis peate ohjad pingul pidama. Teie istute Kristuse süles, mitte meie, vanad, ja kui...“

Slopašev ei saanud lõpetada, sest härra Maurus astus klassi. Aga ta oli nähtavasti väga üllatatud, et siin valitses täielik rahu, kuna teistest klassidest kostsid ikka veel üksikud paugud ja hulgalised karjatused. Tema teada pidi olema otse vastupidi. Sellepärast polnud tal aega siin enne peatuda, kui oli rahu jalale seatud kogu majas. Alles siis tuli ta uuesti tagasi ja ütles kurikavalalt:

„Härra Slopašev, täna juhtus minuga imelik asi, väga imelik asi.“

„Mis siis?“ küsis Slopašev nagu uudishimulikult.

„Kui ma voorimehega mürina! üle silla sõitsin, kuulsin ma äkki hirmsat müra ja kisa. Ma ütlesin siis voorimehele: „Härra voorimees, kas teil on head kõrvad?“ Ja voorimees pidas hobused kinni ning ütles: „Miks saksad seda küsivad?“ Mina vastu: „Härra voorimees, on teil head kõrvad või ei ole?“ Nüüd ütles see voorimees: „Pole teised suuremad asjad, üks alati lukus ja teine ajab pilli.“ Siis küsin mina: „Härra voorimees, kas kuulete midagi?“ Ja tema vastab: „Nagu kuuleks midagi.“ — „Mida te kuulete, härra voorimees?“ pärisin ma. „Üle jõe vist jälle loomaaed, nagu mullugi,“ ütleb mulle see poolkurt voorimees. Ja teate, mis tegin mina? Ma tulin voorimehelt maha, maksin ta kinni ja andsin lisaks kahekümnese selle eest, et ma temaga lõpuni ei sõitnud, ning ütlesin: „Täna väga, härra voorimees, aga kahjuks ei saa ma teid tarvitada, sest teie pole päris kurt. Mina võin oma maja ette sõita ainult üsna kurdi voorimehega, muidu hakkab mul häbi.“ Nõnda tulin ma jalgsi. Ja kui ma kodu hakkasin küsima, siis ütlesid kõik: „Härra Slopašev teab.“ Ning nüüd tahaksin ma teada, mida teie teate?“

„Härra Maurus,“ ütles Slopašev, „teie panete mu klassi ees piinlikku seisukorda, sest ma ei tea midagi“

sellelaolist, millest teie räägite. Ainult Puškinist kõneldes sattusin ehk suuremasse vaimustusse kui õpetajale kohane ja hukutasin sellega õpilasi. Just praegu seletasin neile, et iga liigsus tuleb iseloomunõrkusest ja et inimesel peab olema kindel iseloom. See peab olema igal üksikul ja ka kogu rahval. Meil venelastel ei ole kindlat iseloomu ja sellepärast oleks hea, härra Maurus, kui te klassilt küsiksite, eesti keeli küsiksite, mida mina ei mõista, nii et ei tarvitse vastates mind häbeneda. Või ehk soovite, et ma üürikeseks lahkun?“

„Ei, ei,“ vastas direktor, „minu poisid julgevad ikka tött rääkida.“

Aga see kiidetud julgus pidi olema üsna kahtlane asi, sest direktor pöördus Lible poole eesti keeles, nagu Slopašev soovitanud.

„Sina, suur võrukael,“ ütles ta, „räägi ilma salgamata, mis siin sündis, ja ära valeta, sest härra Maurusel on kõrvad ja silmad, mis ulatavad üle jõe ja läbi müüride. Räägi, ehk muidu...“

„Härra Maurus, siin ei sündinud midagi,“ vastas Lible silmi pilgutamata.

„Teie ei karjunud?“ päris direktor.

„Ei,“ vastas poiss.

„Mitte sugugi?“

„Ainult natukene, nagu mõnikord ennegi.“

„Miks te siis karjusite?“

„See oli nii naljakas, mis härra Slopašev Puškinist jutustas.“

Härra Maurus pöördus mitme poisi poole, aga vastused kõlasid samalaadised. Viimaks jäi ta Indreku ette seisma ja lausus sellele:

„Aga teie, vana pikk tõsine iisraelimees, kelle sees pole kavalust, mis teie ütlete?“

„Ei midagi muud kui teisedki, ainult et...“

Indrek peatus, sest ta kahetses, et oli tahtnud midagi rohkem öelda kui teised.

„Noh, öelge välja, mis siis,“ sundis direktor.

„Ainult et härra Slopašev sai Puškinist pisarateni liigutatud ja meie naersime,“ lõpetas Indrek lause.